

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**WYTYCZNE W ZAKRESIE STOSOWANIA
ARTYKUŁU 5**

**PRAWO DO WOLNOŚCI I BEZPIECZEŃSTWA
OSOBISTEGO
ARTYKUŁ 5 KONWENCJI**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Wydawcy lub organizacje zainteresowane publikacją niniejszego dokumentu (lub jego tłumaczenia) w formie drukowanej lub online proszeni są o kontakt pod adresem publishing@echr.coe.int w celu uzyskania dalszych instrukcji.

© Rada Europy/Europejski Trybunał Praw Człowieka, 2012 r.

Niniejszy dokument można pobrać ze strony internetowej www.echr.coe.int (*Case-Law - Case-Law Analysis – Guide on Article 5*).

Niniejszy dokument został opracowany przez Dywizję Badań Naukowych i nie jest wiążący dla Trybunału. Tekst został sporządzony w czerwcu 2012 r. i może podlegać korekcie edycyjnej.

Tłumaczenie zostało opublikowane przy współpracy z Radą Europy oraz Europejskim Trybunałem Praw Człowieka.

SPIS TREŚCI

I. ZAKRES STOSOWANIA.....	5
1) <i>Pozbawienie wolności</i>	5
2) <i>Kryteria, jakie należy stosować</i>	5
3) <i>Środki stosowane w więzieniu</i>	6
4) <i>Pozbawienie wolności inne niż oficjalne zatrzymanie i aresztowanie</i>	6
5) <i>Obowiązki w związku z pozbawieniem wolności przez osoby prywatne</i>	6
II. ZGODNOŚĆ POZBAWIENIA WOLNOŚCI Z PRAWEM NA PODSTAWIE ARTYKUŁU 5 UST. 1.....	7
1) <i>Cel Artykułu 5</i>	7
2) <i>Zgodność z prawem krajowym</i>	7
3) <i>Weryfikacja zgodności z prawem krajowym</i>	7
4) <i>Zasada pewności prawnej</i>	8
5) <i>Brak arbitralności</i>	8
6) <i>Orzeczenie sądu</i>	9
7) <i>Uzasadnienie decyzji i wymóg braku arbitralności</i>	9
8) <i>Przykłady akceptowalnych uchybień proceduralnych</i>	10
9) <i>Opóźnienia wykonania zarządzenia zwolnienia</i>	10
III. DOPUSZCZALNE PRZYPADKI POZBAWIENIA WOLNOŚCI NA PODSTAWIE ARTYKUŁU 5 UST. 1... ..	11
A. Pozbawienie wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd	11
1) <i>Istnienie wyroku skazującego</i>	11
2) <i>Sąd właściwy</i>	11
3) <i>Pozbawienie wolności musi dokonywać się „w wyniku” skazania</i>	12
4) <i>Skutek postępowania apelacyjnego</i>	12
B. Pozbawienie wolności w przypadku niepodporządkowania się orzeczeniu sądu lub obowiązkowi określone w ustawie.....	12
1) <i>Niepodporządkowanie się orzeczeniu sądu</i>	13
2) <i>Wykonanie obowiązku określonego w ustawie</i>	13
C. Tymczasowe aresztowanie	14
1) <i>Cel zatrzymania lub aresztowania</i>	14
2) <i>Znaczenie „uzasadnionego podejrzenia”</i>	14
3) <i>Termin „czyn zagrożony karą”</i>	15
D. Pozbawienie wolności nieletniego	15
1) <i>Informacje ogólne</i>	15
2) <i>Nadzór wychowawczy</i>	15
3) <i>Właściwy organ</i>	16
E. Pozbawienie wolności z przyczyn medycznych lub społecznych.....	16
1) <i>Informacje ogólne</i>	16
2) <i>Zapobieganie szerzeniu chorób zakaźnych</i>	17
3) <i>Pozbawienie wolności osób chorych umysłowo</i>	17
4) <i>Pozbawienie wolności alkoholików i narkomanów</i>	18
5) <i>Włóczędzy</i>	18
F. Pozbawienie wolności obcokrajowca.....	18
1) <i>Zatrzymanie w celu zapobieżenia nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa</i>	18
2) <i>Pozbawienie wolności osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję</i>	19
IV. GWARANCJE NA RZECZ OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI.....	20
A. Informacja o przyczynach zatrzymania (Artykuł 5 ust. 2).....	20
1) <i>Zakres stosowania</i>	20
2) <i>Cel</i>	21
3) <i>Osoba, którą należy poinformować o przyczynach zatrzymania</i>	21
4) <i>Informacje o przyczynach zatrzymania należy przekazać „niezwłocznie”</i>	21
5) <i>Sposób informowania o przyczynach</i>	21
6) <i>Wymagany zakres przekazywanych informacji o przyczynach zatrzymania</i>	22
7) <i>W zrozumiałym dla niego języku</i>	22
B. Prawo do niezwłocznego postawienia przed sędzią (Artykuł 5 ust. 3).....	22
1) <i>Cel przepisu</i>	23
2) <i>Niezwłoczna i automatyczna kontrola sądowa</i>	23
3) <i>Typ właściwego urzędnika</i>	24
4) <i>Niezależność</i>	24

5) Wymóg proceduralny	25
6) Wymóg materialny.....	25
(a) BADANIE MERITUM POZBAWIENIA WOLNOŚCI.....	25
(b) KOMPETENCJE W ZAKRESIE ZWOLNIENIA	25
C. Prawo do bycia sądzonym w rozsądnym terminie lub zwolnienia na czas postępowania (Artykuł 5 ust. 3)...	26
1) Okres, który należy uwzględnić	26
2) Zasady ogólne	26
3) Podstawy przedłużenia tymczasowego aresztowania	27
4) Szczególna staranność.....	29
5) Środki alternatywne.....	29
6) Kaucja	29
7) Uzasadnienie okresu aresztowania	30
8) Tymczasowe aresztowanie nieletnich	30
D. Prawo do bezzwłocznego ustalenia przez sąd legalności pozbawienia wolności (Artykuł 5 ust. 4)	31
1) Cel przepisu.....	31
2) Charakter wymaganej kontroli.....	31
3) Gwarancje proceduralne.....	32
4) Wymóg „bezzwłoczności”	33
(a) OKRES, KTÓRY NALEŻY UWZGLĘDNIĆ	33
(b) ISTOTNE CZYNNIKI, KTÓRE NALEŻY UWZGLĘDNIĆ PRZY OCENIE BEZZWŁOCZNOŚCI	33
E. Prawo do odszkodowania z tytułu niezgodnego z prawem pozbawienia wolności (Artykuł 5 ust. 5)	34
1) Zakres zastosowania.....	34
2) Dochodzenie odszkodowania przed sądem.....	35
3) Dostępność odszkodowania	35
4) Charakter odszkodowania	35
5) Istnienie szkody	35
6) Kwota odszkodowania.....	35
LISTA WYROKÓW I DECYZJI	37

I. ZAKRES STOSOWANIA

Artykuł 5 – Prawo do wolności i bezpieczeństwa

„1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:”

1) Pozbawienie wolności

1. „Prawo do wolności”, o którym mowa w Artykule 5 dotyczy wolności osoby w rozumieniu fizycznym; przepis ma na celu zapewnienie, że nikt nie zostanie pozbawiony takiej wolności w sposób arbitralny. Nie dotyczy natomiast zwykłych ograniczeń prawa do swobodnego poruszania się, o których mowa w Artykule 2 Protokołu 4 (*Creangă przeciwko Rumunii* [WI], § 92; *Engel i Inni przeciwko Holandii*, § 58).

2. Różnica między ograniczeniem swobodnego poruszania na tyle poważnym, że spełnia znamiona pozbawienia wolności, o którym mowa w Artykule 5 ust. 1 a zwykłymi ograniczeniami wolności, których dotyczy Artykuł 2 Protokołu 4, odnosi się do stopnia lub intensywności, nie zaś natury czy istoty (*Guzzardi przeciwko Włochom*, § 93; *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, § 314; *Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], § 115).

3. Pozbawienie wolności nie ogranicza się do klasycznej formy pozbawienia wolności po aresztowaniu czy wydaniu wyroku skazującego, lecz może przyjmować różne formy (*Guzzardi przeciwko Włochom*, § 95).

2) Kryteria, jakie należy stosować

4. Trybunał nie czuje się związany rozstrzygnięciami władz krajowych odnośnie do stwierdzenia, czy doszło do pozbawienia wolności i przeprowadza autonomiczną ocenę sytuacji (*H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 90; *H.M. przeciwko Szwajcarii*, §§ 30 i 48; *Creangă przeciwko Rumunii* [WI], § 92).

5. Celem stwierdzenia, czy osoba została „pozbawiona wolności” w rozumieniu Artykułu 5, punktem wyjścia musi być konkretna sytuacja takiej osoby. Ponadto należy uwzględnić cały szereg kryteriów takich jak rodzaj, czas trwania, skutki i sposób wykonania tego środka (*Guzzardi przeciwko Włochom*, § 92; *Medvedyev i Inni przeciwko Francji* [WI], § 73; *Creangă przeciwko Rumunii* [WI], § 91).

6. Ważnym czynnikiem, który należy uwzględnić, jest kontekst zastosowania środka (*Austin i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 59).

7. Pojęcie pozbawienia wolności w rozumieniu Artykułu 5 ust. 1 obejmuje zarówno *element obiektywny* odosobnienia osoby w określonej, ograniczonej przestrzeni przez okres czasu, którego nie można uznać za nieistotny, jak i dodatkowy *element subiektywny* w takim rozumieniu, że dana osoba nie wyraziła w sposób ważny zgody na takie odosobnienie (*Storck przeciwko Niemcom*, § 74; *Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], § 117).

8. Istotne czynniki obiektywne, które należy wziąć pod uwagę, obejmują możliwość opuszczania ograniczonego obszaru, stopień nadzoru i kontroli ruchów osoby, zakres izolacji oraz dostępność kontaktów społecznych (zob. np. *Guzzardi przeciwko Włochom*, § 95; *H.M. przeciwko Szwajcarii*, § 45; *H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 91 i *Storck przeciwko Niemcom*, § 73).

9. W sytuacji, gdy fakty wskazują na zaistnienie pozbawienia wolności w rozumieniu Artykułu 5 ust. 1, stosunkowo krótki czas trwania takiego pozbawienia wolności nie wpływa na stwierdzenie, że doszło do pozbawienia wolności (*Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, § 317; *Iskandarov przeciwko Rosji*, § 140).

10. Element stosowania przymusu w związku z wykonywaniem uprawnień policji w zakresie przeszukania i zatrzymania wskazuje na zaistnienie pozbawienia wolności, niezależnie od krótkiego czasu stosowania środka (*Foka przeciwko Turcji*, § 78; *Gillan i Quinton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 57; *Shimovolos przeciwko Rosji*, § 50; oraz *Brega i Inni przeciwko Mołdowie*, § 43).

11. W społeczeństwie demokratycznym prawo do wolności jest zbyt ważnym prawem należnym osobie, by mogła ona utracić ochronę, jaką zapewnia Konwencja jedynie z tej przyczyny, że poddała się sytuacji, szczególnie w przypadku, gdy dana osoba nie posiada zdolności prawnej do udzielenia lub nieudzielenia zgody na proponowane działanie (*H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 90; *Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], § 119).

12. Fakt, iż dana osoba nie posiada zdolności prawnej, nie musi koniecznie oznaczać, że nie jest zdolna zrozumieć i zaakceptować swojej sytuacji (*Shtukaturov przeciwko Rosji*, §§ 107-109; *Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], § 130; *D.D. przeciwko Litwie*, § 150).

3) Środki stosowane w więzieniu

13. Stosowane w więzieniu kroki dyscyplinarne, które wywierają wpływ na warunki pozbawienia wolności nie mogą być uznawane za równoznaczne z pozbawieniem wolności. W normalnych okolicznościach środki takie należy traktować jako modyfikację warunków zgodnego z prawem pozbawienia wolności i nie są one objęte zakresem Artykułu 5 ust. 1 Konwencji (*Bollan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.)).

4) Pozbawienie wolności inne niż oficjalne zatrzymanie i aresztowanie

14. Kwestia możliwości stosowania Artykułu 5 była podejmowana w różnych okolicznościach, przykładowo:

- umieszczenie osób w zakładach psychiatrycznych lub opieki społecznej (zob. m.in. *De Wilde, Ooms i Versyp przeciwko Belgii*; *Nielsen przeciwko Danii*; *H.M. przeciwko Szwajcarii*; *H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*; *Storck przeciwko Niemcom*; *A. i Inni przeciwko Bułgarii*; *Stanev przeciwko Bułgarii* [WI]);
- odosobnienie w strefie tranzytowej lotniska (*Amuur przeciwko Francji*; *Shamsa przeciwko Polsce*; *Mogos i Inni przeciwko Rumunii* (dec.); *Mahdid i Haddar przeciwko Austrii* (dec.) oraz *Riad i Idiab przeciwko Belgii*);
- przesłuchanie na posterunku policji (*I.I. przeciwko Bułgarii*; *Osypenko przeciwko Ukrainie*; *Salayev przeciwko Azerbejdżanowi*; *Farhad Aliyev przeciwko Azerbejdżanowi*; oraz *Creangă przeciwko Rumunii* [WI]);
- zatrzymania i przeszukania przez policję (*Foka przeciwko Turcji*, *Gillan i Quinton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* oraz *Shimovolos przeciwko Rosji*);
- środki panowania nad tłumem zastosowane przez policję celem ochrony porządku publicznego (*Austin i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI]);
- areszt domowy (*Mancini przeciwko Włochom*; *Lavents przeciwko Łotwie*; *Nikolova przeciwko Bułgarii* (nr 2) oraz *Dacosta Silva przeciwko Hiszpanii*).

5) Obowiązki w związku z pozbawieniem wolności przez osoby prywatne

15. Pierwsze zdanie Artykułu 5 ust. 1 określa obowiązek Państwa w zakresie ochrony wolności jego obywateli. Państwo jest zatem obowiązane podjąć środki zapewniające skuteczną ochronę osób bezbronnych, w tym uzasadnione środki zapobiegania przypadkom

pozbawienia wolności, o których władze posiadają lub powinny posiadać wiedzę (*Storck przeciwko Niemcom*, § 102).

16. Państwo ponosi odpowiedzialność w sytuacji, gdy przyzwala na utratę wolności osoby na skutek działań osób prywatnych lub nie doprowadza do zakończenia takiej sytuacji (*Riera Blume i Inni przeciwko Hiszpanii*; *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, §§ 319-321; *Medova przeciwko Rosji*, §§ 123-125).

II. ZGODNOŚĆ POZBAWIENIA WOLNOŚCI Z PRAWEM NA PODSTAWIE ARTYKUŁU 5 UST. 1

1) Cel Artykułu 5

17. Głównym celem Artykułu 5 jest zapobieganie przypadkom arbitralnego bądź nieuzasadnionego pozbawienia wolności (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 30). Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego ma kapitalne znaczenie w „społeczeństwie demokratycznym” w rozumieniu Konwencji (*Medvedyev i Inni przeciwko Francji* [WI], § 76; *Ladent przeciwko Polsce*, nr 11036/03, § 45, 18 marca 2008 r.).

18. Trybunał uznaje zatem, iż nieuznane pozbawienie osoby wolności stanowi absolutne zaprzeczenie zawartych w Artykule 5 Konwencji gwarancji o fundamentalnym znaczeniu i stanowi poważne naruszenie tego przepisu. Brak ewidencji danych takich jak data, czas i miejsce pozbawienia wolności, nazwisko osoby pozbawionej wolności, podstawy pozbawienia wolności oraz nazwisko osoby dokonującej takiego pozbawienia wolności należy uznać za niezgodny, *inter alia*, z podstawowym celem Artykułu 5 Konwencji (zob. *Kurt przeciwko Turcji*, § 125; *Anguelova przeciwko Bułgarii*, § 154). Jest on także niezgodny z określonym Konwencją wymogiem zgodności z prawem (*Anguelova przeciwko Bułgarii, ibidem*).

2) Zgodność z prawem krajowym

19. Celem spełnienia wymogu zgodności z prawem pozbawienie wolności musi odbywać się „w trybie ustalonym przez prawo”, to jest musi być zgodne z materialnymi i proceduralnymi zasadami prawa krajowego (lub prawa międzynarodowego, gdy ma ono zastosowanie, zob. m.in., *Medvedyev i Inni przeciwko Francji* [WI], § 79).

20. Przykładowo Trybunał uznał, że doszło do naruszenia Artykułu 5 w sytuacji, gdy władze nie złożyły wniosku o przedłużenie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu w terminie wymaganym przepisami prawa (*G.K. przeciwko Polsce*, § 76). Z kolei zarzucane naruszenie okólnika dotyczącego sposobu prowadzenia dochodzeń w odniesieniu do określonych rodzajów przestępstw nie unieważniło krajowej podstawy prawnej zatrzymania i dalszego pozbawienia wolności (*Talat Tepe przeciwko Turcji*, § 62).

3) Weryfikacja zgodności z prawem krajowym

21. Co do zasady interpretacja i stosowanie prawa krajowego należy w pierwszej kolejności do władz krajowych, w szczególności sądów, lecz w przypadkach, w których brak zgodności z takim prawem skutkuje naruszeniem Konwencji, sytuacja przedstawia się inaczej. W sprawach dotyczących naruszenia Artykułu 5 ust. 1 Konwencji Trybunał musi skorzystać z pewnych uprawnień celem weryfikacji, czy nie doszło do naruszenia prawa krajowego (zob. m.in., *Creangă przeciwko Rumunii* [WI], § 101; *Baranowski przeciwko Polsce*, § 50; *Benham przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 41). Podejmując takie

działania, Trybunał obowiązany jest uwzględnić sytuację prawną obowiązującą w danym czasie (*Włoch przeciwko Polsce*, § 114).

4) Zasada pewności prawnej

22. W sytuacjach, w których dochodzi do pozbawienia wolności, przestrzeganie ogólnej zasady pewności prawnej jest szczególnie istotne. Z tego względu warunki pozbawienia wolności muszą być jasno określone w prawie krajowym, zaś stosowanie prawa musi być przewidywalne, to jest zgodne z określoną Konwencją zasadą „zgodności z prawem”, zgodnie z którą wszystkie przepisy prawa muszą być wystarczająco precyzyjne, by umożliwić osobie – w razie potrzeby, przy odpowiednim doradztwie – przewidywanie, w stopniu uzasadnionym w danych okolicznościach, potencjalnych konsekwencji danego działania (zob. m.in. *Creangă przeciwko Rumunii*, § 120; oraz *Medvedyev i Inni przeciwko Francji* [WI], § 80).

23. Przykładowo, praktyka tymczasowego aresztowania osoby na podstawie aktu oskarżenia bez wskazania szczegółowej podstawy w ustawodawstwie lub orzecznictwie krajowym stanowi naruszenie Artykułu 5 ust. 1 (*Baranowski przeciwko Polsce*, §§ 50-58). Podobnie sprzeczna z Artykułem 5 ust. 1 jest praktyka automatycznego przedłużania tymczasowego aresztowania bez szczegółowej podstawy prawnej (*Svipsta przeciwko Łotwie*, § 86). Jednakże przedłużenie tymczasowego aresztowania osoby na podstawie nakazu prokuratury z żądaniem dalszego prowadzenia dochodzenia nie stanowiło naruszenia tegoż Artykułu mimo braku wydania formalnego nakazu aresztowania (*Laumont przeciwko Francji*, § 50).

24. Postanowienia interpretowane przez władze krajowe w sposób niespójny i wzajemnie wykluczający się także nie spełniają wymaganej Konwencją zasady „jakości prawa” (*Nasrullojev przeciwko Rosji*, § 77; *Ječius przeciwko Litwie*, §§ 53-59). Jednakże w przypadku braku orzecznictwa nie jest zadaniem Trybunału przedstawianie własnej wykładni prawa krajowego. Z tego względu Trybunał niechętnie stwierdza, że sądy krajowe nie działały zgodnie z procedurą określoną przez prawo (zob. *Włoch przeciwko Polsce*, §§ 114-116; *Winterwerp przeciwko Holandii*, §§ 48-50).

25. Noty dyplomatyczne stanowią źródło prawa międzynarodowego, jednakże pozbawienie wolności członków załogi na podstawie takich not nie jest zgodne z prawem w rozumieniu Artykułu 5 ust. 1 w tym względzie, że nie są one wystarczająco precyzyjne i przewidywalne. W szczególności brak konkretnego odniesienia do potencjalnego zatrzymania i pozbawienia wolności członków załogi będzie stanowić naruszenie wymogów pewności prawnej i przewidywalności określonych Artykułem 5 ust. 1 Konwencji (*Medvedyev i Inni przeciwko Francji* [WI], §§ 96-100).

5) Brak arbitralności

26. Ponadto każdy przypadek pozbawienia wolności powinien być zgodny z celem ochrony osób przed arbitralnością (zob. m.in. *Witold Litwa przeciwko Polsce*, § 78).

27. W rozumieniu Artykułu 5 ust. 1 pojęcie „arbitralności” nie ogranicza się do braku zgodności z prawem krajowym, a zatem pozbawienie wolności może być zgodne z prawem w rozumieniu prawa krajowego, lecz pozostawać arbitralne i niezgodne z Konwencją (*Creangă przeciwko Rumunii*, § 84; *A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 164; omówienie zasad dotyczących pojęcia „arbitralności” zob. *Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], §§ 68-74).

28. Tempo wydania przez sądy krajowe nowego postanowienia o tymczasowym aresztowaniu w miejsce postanowienia, które wygasło lub zostało uznane za wadliwe, stanowi kolejny istotny element oceny, czy pozbawienie danej osoby wolności należy uznać

za dokonane w sposób arbitralny (*Mooren przeciwko Niemcom* [WI], § 80). Zatem, w kontekście § 1 lit. (c) Trybunał stwierdza, że jeżeli między datą wygaśnięcia pierwotnego postanowienia o tymczasowym aresztowaniu i datą wydania nowego, uzasadnionego postanowienia o tymczasowym aresztowaniu – po przekazaniu sprawy przez sąd apelacyjny do sądu niższej instancji do ponownego rozpoznania – upłynął okres krótszy niż jeden miesiąc, pozbawienie skarżącego wolności nie zostało dokonane w sposób arbitralny (*Minjat przeciwko Szwajcarii*, §§ 46 i 48). Przeciwnie, w sytuacji, gdy skarżący pozostawał w stanie niepewności co do podstaw tymczasowego aresztowania przez okres ponad roku od daty przekazania sprawy przez sąd apelacyjny do ponownego rozpoznania przez sąd niższej instancji w połączeniu z brakiem wskazania terminu, w którym sąd niższej instancji miałby ponownie zbadać sprawę pozbawienia skarżącego wolności, Trybunał uznał, że skarżący został pozbawiony wolności w sposób arbitralny (zob. *Khudoyorov przeciwko Rosji*, §§ 136-37).

6) Orzeczenie sądu

29. Zasadniczo, okres aresztowania jest „zgodny z prawem”, jeżeli odbywa się na podstawie orzeczenia sądu. Tymczasowe aresztowanie na podstawie postanowienia uznanego w terminie późniejszym przez sąd wyższej instancji za niezgodne z prawem może pozostawać ważne na mocy prawa krajowego (*Bozano przeciwko Francji*, § 55). Pozbawienie wolności może odbywać się w „w trybie ustalonym przez prawo” także w przypadku, gdy sądy krajowe stwierdziły, że w postępowaniu w związku z pozbawieniem wolności wystąpiły pewne uchybienia, lecz mimo to uznały pozbawienie wolności za zgodne z prawem (*Erkalo przeciwko Holandii*, §§ 55-56). A zatem, nawet uchybienia zawarte w postanowieniu o tymczasowym aresztowaniu nie muszą skutkować niezgodnością z prawem przedmiotowego okresu pozbawienia wolności w rozumieniu Artykułu 5 ust. 1 (*Ječius przeciwko Litwie*, § 68; *Benham przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, §§ 42-47).

30. Trybunał dokonuje rozróżnienia pomiędzy działaniami sądów krajowych dokonywanymi w ramach ich kompetencji oraz działaniami poza zakresem kompetencji sądów krajowych (*Benham przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, §§ 43 *et seq.*). Postanowienia o aresztowaniu uznawano za nieważne *ex facie* w sprawach, w których strona zainteresowana nie została prawidłowo zawiadomiona o rozprawie (*Khudoyorov przeciwko Rosji*, § 129), w których sądy krajowe nie przeprowadziły badania sytuacji finansowej wymaganego ustawodawstwem krajowym (*Lloyd i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, §§ 108 i 116) lub w których sądy niższej instancji nie uwzględniły we właściwy sposób środków alternatywnych względem uwięzienia (*ibidem*, § 113). Z drugiej strony w przypadku braku dowodów, że postępowanie sądów krajowych stanowiło „rażącą lub oczywistą nieprawidłowość”, Trybunał uznawał pozbawienie wolności za zgodne z prawem (*ibidem*, § 114).

7) Uzasadnienie decyzji i wymóg braku arbitralności

31. Brak uzasadnienia w postanowieniach o tymczasowym aresztowaniu jest jednym z elementów uwzględnianych przez Trybunał przy ocenie zgodności pozbawienia wolności z prawem w rozumieniu Artykułu 5 ust. 1. A zatem brak podania przez władze sądowe w decyzjach dopuszczających pozbawienie wolności przez dłuższy okres czasu *jakichkolwiek* podstaw może być niezgodny z zasadą ochrony przed arbitralnością zawartą w Artykule 5 ust. 1 (*Stašaitis przeciwko Litwie*, §§ 66-67). Podobnie, decyzja wyjątkowo zwięzła i niezawierająca odniesień do przepisów prawa, które dopuszczają pozbawienie wolności, nie

będzie zapewniać wystarczającej ochrony przed arbitralnością (*Khudoyorov przeciwko Rosji*, § 157).

32. Trybunał może jednakże uznać pozbawienie skarżącego wolności za zgodne z ustawodawstwem krajowym mimo braku wskazania podstaw w postanowieniu o tymczasowym aresztowaniu w przypadku, gdy sądy krajowe uznawały, że istniały podstawy tymczasowego aresztowania skarżącego (*Minjat przeciwko Szwajcarii*, § 43). Ponadto w sytuacji, gdy sądy krajowe uchylły postanowienie o tymczasowym aresztowaniu ze względu na brak wskazania podstaw, lecz uznały, że istniały podstawy pozbawienia skarżącego wolności, odmowa zwolnienia osoby aresztowanej i przekazania sprawy do sądu niższej instancji celem rozstrzygnięcia o zgodności pozbawienia wolności z prawem nie stanowiła naruszenia Artykułu 5 ust. 1 (*Minjat przeciwko Szwajcarii*, § 47).

33. Wymagane jest wydanie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu opartego na konkretnych podstawach i dokładnie określającego czas trwania (*Meloni przeciwko Szwajcarii*, § 53). Ponadto władze powinny uwzględniać możliwość zastosowania środków zapobiegawczych mniej dotkliwych niż pozbawienie wolności (*Ambruszkiewicz przeciwko Polsce*, § 32).

8) Przykłady akceptowalnych uchybień proceduralnych

34. Stwierdzono, że poniższe uchybienia proceduralne nie skutkowały niezgodnością z prawem pozbawienia wolności skarżącego:

- Brak oficjalnego powiadomienia oskarżonego o postanowieniu o tymczasowym aresztowaniu nie stanowił „rażącej lub oczywistej nieprawidłowości” w wyjątkowym sensie wskazanym w orzecznictwie z tego względu, że władze rzeczywiście sądziły, iż skarżący został powiadomiony o postanowieniu (*Marturana przeciwko Włochom*, § 79; lecz zob. *Voskuil przeciwko Holandii*, w której to sprawie Trybunał uznał, że doszło do naruszenia ze względu na brak dostarczenia postanowieni o tymczasowym aresztowaniu w terminie określonym prawem: 3 dni zamiast 24 godzin);
- Błąd pisarski w nakazie aresztowania bądź postanowieniu o tymczasowym aresztowaniu skorygowany w terminie późniejszym przez organ władzy sądowej (*Nikolov przeciwko Bułgarii*, § 63; *Douiyeb przeciwko Holandii* [WI], § 52);
- Zamiana podstawy prawnej pozbawienia skarżącego wolności ze względu na fakty wskazane przez sądy jako uzasadnienie wniosków sądu (*Gaidjurgis przeciwko Litwie* (dec.)). Brak przedstawienia odpowiednich podstaw takiej zamiany może skutkować stwierdzeniem przez Trybunał naruszenia Artykułu 5 ust. 1 (*Calmanovici przeciwko Rumunii*, § 65).

9) Opóźnienia wykonania zarządzenia zwolnienia

35. Jest niewyobrażalnym, by w praworządnym Państwie osoba pozostawała pozbawiona wolności mimo istnienia zarządzenia zwolnienia przez sąd (*Assanidze przeciwko Gruzji* [WI], § 173). Trybunał uznaje jednak, że pewne opóźnienie wykonania decyzji o zwolnieniu osoby pozbawionej wolności jest zrozumiałe i często nieuniknione. Mimo to władze krajowe są obowiązane podejmować starania, by opóźnienie takie było możliwie najkrótsze (*Giulia Manzoni przeciwko Włochom*, § 25). Przykładowo, opóźnienie o jedenaście godzin wykonania decyzji o zwolnieniu skarżącego „niezwłocznie” zostało uznane za niezgodne z Artykułem 5 ust. 1 Konwencji (*Quinn przeciwko Francji*, §§ 39-43; *Giulia Manzoni przeciwko Włochom*, § 25).

III. DOPUSZCZALNE PRZYPADKI POZBAWIENIA WOLNOŚCI NA PODSTAWIE ARTYKUŁU 5 UST. 1

A. Pozbawienie wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd

Artykuł 5 ust. 1 lit. a

„Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:

(a) zgodnego z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd;”

1) Istnienie wyroku skazującego

36. Artykuł 5 ust. 1 lit. a ma zastosowanie względem „skazania” skutkującego pozbawieniem wolności na mocy wyroku wydanego przez sąd i nie dokonuje rozróżnienia na podstawie prawnego charakteru czynu, którego popełnienia dana osoba została uznana winną, niezależnie od faktu, czy mamy do czynienia ze sprawą karną czy dyscyplinarną zgodnie z klasyfikacją wynikającą z przepisów wewnętrznego prawa danego Państwa (*Engel i Inni przeciwko Holandii*, § 68; *Galstyan przeciwko Armenii*, § 46).

37. Termin ten oznacza uznanie winy (*Van Droogenbroeck przeciwko Belgii*, § 35; *M. przeciwko Niemcom*, § 87) i wyrok skazujący nie może zostać wydany, jeżeli nie ustalono w sposób zgodny z prawem, że popełniono przestępstwo (*Guzzardi przeciwko Włochom*, § 100; *M. przeciwko Niemcom*, § 87) oraz nałożenie kary lub innego środka polegającego na pozbawieniu osoby wolności (*Van Droogenbroeck przeciwko Belgii*, § 35; *B. przeciwko Austrii*, § 38; *M. przeciwko Niemcom*, § 87).

38. Przepis nie uniemożliwia Układającym się Stronom wykonywania orzeczeń dotyczących pozbawienia wolności wydanych przez właściwe sądy poza ich terytorium (*X przeciwko Republice Federalnej Niemiec*, decyzja Komisji z dnia 14 grudnia 1963 r.). Mimo że Układające się Strony nie są zobowiązane sprawdzać, czy postępowanie skutkujące skazaniem było zgodne z wszystkimi wymogami Artykułu 6 (*Drozd i Janousek przeciwko Francji i Hiszpanii*, § 110), skazanie nie może być skutkiem oczywistej odmowy wymiaru sprawiedliwości (*Ilaşcu i Inni przeciwko Mołdowie i Rosji* [WI], § 461; *Stoichkov przeciwko Bułgarii*, § 51).

2) Sąd właściwy

39. Termin „sąd” oznacza organy, które nie tylko posiadają istotne cechy wspólne, z których najważniejszą jest niezależność względem władzy wykonawczej oraz stron sprawy, lecz także zapewniają gwarancje postępowania sądowego (*De Wilde, Ooms i Versyp przeciwko Belgii*, § 78; *Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 61). Formy postępowania nie muszą jednakże być identyczne w poszczególnych sprawach, w których wymagana jest ingerencja sądu. Aby ocenić, czy postępowanie zapewnia właściwe gwarancje, należy uwzględnić szczególny charakter okoliczności prowadzenia takiego postępowania (*De Wilde, Ooms i Versyp przeciwko Belgii*, § 78).

40. Ponadto organ taki musi posiadać nie tylko zwykłe funkcje doradcze, lecz także być kompetentny w zakresie rozstrzygania o zgodności z prawem tymczasowego aresztowania oraz zarządzenia zwolnienia w przypadku, gdy aresztowanie nie jest zgodne z prawem (*X. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 61; *Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 61).

3) *Pozbawienie wolności musi dokonywać się „w wyniku” skazania*

41. Określenie „w wyniku” nie oznacza, iż pozbawienie wolności musi odbywać się w określonym czasie po skazaniu. Ponadto pozbawienie wolności musi wynikać z, następować, odbywać się na skutek czy być uzależnione od skazania (*Van Droogenbroeck przeciwko Belgii*, § 35; *Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 42; *M. przeciwko Niemcom*, § 88). Innymi słowy, musi istnieć wystarczający związek przyczynowy między skazaniem a pozbawieniem wolności (*Monnell i Morris przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 40; *M. przeciwko Niemcom*, § 87).

42. Jednakże wraz z upływem czasu taki związek przyczynowy staje się słabszy i może zaniknąć, jeżeli doszło do sytuacji, w której decyzje dotyczące odmowy zwolnienia i dalszego aresztowania (w tym w przypadku przedłużenia tymczasowego aresztowania) oparte były na podstawach niezwiązanych z celami organu ustawodawczego lub sadu albo na podstawie oceny, która w świetle takich celów nie była uzasadniona. W takich okolicznościach tymczasowe aresztowanie, które pierwotnie było zgodne z prawem, stanie się pozbawieniem wolności o charakterze arbitralnym, to jest niezgodnym z przepisem Artykułu 5 (*Van Droogenbroeck przeciwko Belgii*, § 40; *Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 49; *M. przeciwko Niemcom*, § 88).

43. Określenie „w wyniku skazania” nie może być interpretowane jako ograniczone do przypadków skazania ostatecznego, jako że interpretacja taka wykluczałaby zatrzymanie osób skazanych, które – przebywając na wolności - stawiają się na rozprawy. Nie należy pomijać tego, aby wina osoby aresztowanej w trakcie postępowania apelacyjnego lub kontrolnego, została ustalona w ramach procesu sądowego prowadzonego zgodnie z wymogami Artykułu 6 (*Wemhoff przeciwko Niemcom*, § 9).

44. Artykuł 5 ust. 1 lit. a ma zastosowanie w sytuacji, gdy osoby umyślowo chore przebywają w wyniku skazania w zakładach psychiatrycznych (*X. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 39), ma jednak zastosowanie w takich sprawach po wydaniu wyroku uniewinniającego (*Luberti przeciwko Włochom*, § 25).

4) *Skutek postępowania apelacyjnego*

45. Co do zasady, okres pozbawienia wolności jest zgodny z prawem, jeżeli odbywa się w wyniku wydania orzeczenia przez sąd. Stwierdzenie w terminie późniejszym, że sąd popełnił błąd w zastosowaniu prawa krajowego przy wydawaniu orzeczenia nie musi koniecznie mieć wpływu na ważność danego okresu pozbawienia wolności. Organa w Strasburgu podtrzymały skargi osób skazanych z tytułu popełnienia czynów zagrożonych karą, podnoszących zarzut, że w ich sprawach krajowe sądy apelacyjne uznały, iż wyroki skazujące czy sentencje wydano w sposób błędny, zaś błędy dotyczyły faktów lub stosowania prawa (*Benham przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 42). Z drugiej strony, pozbawienie wolności w wyniku skazania jest niezgodne z prawem, jeżeli w prawie krajowym nie istnieją jego podstawy lub jeśli ma charakter arbitralny (*Tsirlis i Kouloumpas przeciwko Grecji*, § 62).

B. Pozbawienie wolności w przypadku niepodporządkowania się orzeczeniu sądu lub obowiązku określonego w ustawie

Artykuł 5 ust. 1 lit. b

„zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku;”

1) Niepodporządkowanie się orzeczeniu sądu

46. Sformułowanie w pierwszej części Artykułu 5 ust. 1 lit. b zakłada, że osoba zatrzymana lub aresztowana musiała mieć możliwość podporządkowania się orzeczeniu sądu i tego nie uczyniła (*Beiere przeciwko Łotwie*, § 49).

47. Osoby nie mogą ponosić odpowiedzialności za niepodporządkowanie się orzeczeniom sądu, jeżeli nie zostały o nich poinformowane (*ibidem*, § 50).

48. Władze krajowe muszą zachować równowagę między znaczeniem dla demokratycznego społeczeństwa zapewnienia podporządkowania się zgodnemu z prawem orzeczeniu sądu oraz znaczeniem prawa do wolności. Czynniki, jakie należy uwzględnić, obejmują cel orzeczenia, wykonalność podporządkowania się orzeczeniu oraz okres pozbawienia wolności. Szczególne znaczenie w tym zakresie należy przyznać zasadzie proporcjonalności (*Gatt przeciwko Malcie*, § 40).

49. Organy Konwencji stosowały przepis pierwszej części Artykułu 5 ust. 1 lit. b do spraw dotyczących, przykładowo, braku płatności grzywny (zob. *Airey przeciwko Irlandii*, decyzja Komisji), odmowy poddania się badaniom lekarskim dotyczącym zdrowia psychicznego (*X przeciwko Republice Federalnej Niemiec*, decyzja Komisji z dnia 10 grudnia 1975 r.) lub badaniu krwi nakazanemu przez sąd (*X. przeciwko Austrii*, decyzja Komisji), braku przestrzegania ograniczeń dotyczących miejsca pobytu (*Freda przeciwko Włochom*, decyzja Komisji), niewykonania decyzji o przekazaniu dzieci rodzicowi (*Paradis przeciwko Niemcom* (dec.)), braku przestrzegania zobowiązań nałożonych przez sąd (*Steel i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*), naruszenia warunków kaucji (*Gatt przeciwko Malcie*, cyt. powyżej) oraz pobytu w szpitalu psychiatrycznym (*Beiere przeciwko Łotwie*, cyt. powyżej, w którym to przypadku uznano, że decyzja o pozbawieniu wolności nie stanowiła „zgodnego z prawem orzeczenia sądu”).

2) Wykonanie obowiązku określonego w ustawie

50. Drugi człon Artykułu 5 ust. 1 lit. b dopuszcza aresztowanie wyłącznie w celu „zapewnienia wykonania” obowiązku określonego w ustawie. Musi zatem istnieć spoczywający na danej osobie niewykonany obowiązek, zaś celem zatrzymania i aresztowania musi być zapewnienie wykonania tegoż obowiązku, i nie mogą mieć one charakteru kary. Niezwłocznie po wykonaniu odnośnego obowiązku podstawa aresztowania, o której mowa w Artykule 5 ust. 1 lit. b przestaje istnieć (*Vasileva przeciwko Danii*, § 36).

51. Obowiązek taki musi być szczegółowy i konkretny (*Ciulla przeciwko Włochom*, § 36). Szeroka wykładnia wiązałaby się z konsekwencjami niezgodnymi z pojęciem rządów prawa (*Engel i Inni przeciwko Holandii*, § 69; *Iliya Stefanov przeciwko Bułgarii*, § 72).

52. W kontekście Konwencji zatrzymanie jest akceptowalne wyłącznie w przypadku, gdy „obowiązek określony w ustawie” nie może zostać wykonany przy użyciu środków łagodniejszych (*Khodorkovskiy przeciwko Rosji*, § 136). Ponadto zgodnie z zasadą proporcjonalności niezbędne jest zapewnienie równowagi pomiędzy wagą zapewnienia bezzwłocznego wykonania danego obowiązku w demokratycznym społeczeństwie oraz wagą prawa do wolności (*Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 70).

53. W związku z taką oceną Trybunał uznaje za istotne następujące względy: charakter obowiązku wynikającego z odnośnego ustawodawstwa, w tym jego przedmiot i cel; osoba zatrzymana oraz szczególne okoliczności skutkujące pozbawieniem wolności, a także długość okresu pozbawienia wolności (*Vasileva przeciwko Danii*, § 38; *Epple przeciwko Niemcom*, § 37).

54. Sytuacje badane w świetle drugiej części Artykułu 5 ust. 1 lit. b obejmują, przykładowo, obowiązek poddania osoby kontroli bezpieczeństwa przy wjeździe do kraju (*McVeigh i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (raport Komisji)), ujawnienia

tożsamości osoby (*Vasileva przeciwko Danii*, *Novotka przeciwko Słowacji* (dec.); *Sarigiannis przeciwko Włochom*), poddania się badaniu psychiatrycznemu (*Nowicka przeciwko Polsce*), opuszczenia określonego obszaru (*Epple przeciwko Niemcom*) oraz stawienia się na komisariacie policji w celu przesłuchania (*Iliya Stefanov przeciwko Bułgarii*; *Osypenko przeciwko Ukrainie*; oraz *Khodorkovskiy przeciwko Rosji*).

C. Tymczasowe aresztowanie

Artykuł 5 ust. 1 lit. c

„zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, lub, jeśli jest to konieczne, w celu zapobieżenia popełnieniu takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu;”

1) Cel zatrzymania lub aresztowania

55. Dokonanie „w celu postawienia przed właściwym organem” charakteryzuje wszystkie trzy alternatywne podstawy zatrzymania lub tymczasowego aresztowania zgodne z przepisem Artykułu 5 ust. 1 lit. c (*Lawless przeciwko Irlandii (no. 3)*, §§ 13 i 14; *Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 196).

56. Osoba może zostać pozbawiona wolności zgodnie z Artykułem 5 ust. 1 lit. c wyłącznie w kontekście postępowania karnego, w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą (*Ječius przeciwko Litwie*, § 50; *Schwabe i M.G. przeciwko Niemcom*, § 72).

57. Istnienie celu postawienia podejrzanego przez sądem należy rozpatrywać niezależnie od osiągnięcia takiego celu. Standard nałożony Artykułem 5 ust. 1 lit. c nie zakłada, że policja posiada wystarczające dowody na postawienie zarzutów w czasie zatrzymania lub w okresie, gdy skarżący przebywał w areszcie (*Erdagöz przeciwko Turcji*, § 51). Celem przesłuchania w okresie aresztowania w kontekście Artykułu 5 ust. 1 lit. c jest postęp dochodzenia poprzez potwierdzenie lub uznanie za bezzasadne podejrzenia będącego podstawą zatrzymania. (*Brogan i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, §§ 52-54; *Labita przeciwko Włochom* [WI], § 155; *O'Hara przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 36).

58. Zgodnie z Artykułem 5 ust. 1 lit. c aresztowanie musi być środkiem proporcjonalnym do osiągnięcia określonego celu (*Ladent przeciwko Polsce*, §§ 55-56).

59. Sformułowanie „właściwy organ” ma to samo znaczenie do „sędziego lub innego urzędnika uprawnionego przez ustawę do wykonywania władzy sądowej”, o którym mowa w Artykule 5 ust. 3 (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 29).

2) Znaczenie „uzasadnionego podejrzenia”

60. „Uzasadnione podejrzenie” popełnienia przestępstwa karnego zakłada istnienie faktów lub informacji, które przekonałyby obiektywnego obserwatora, iż dana osoba mogła popełnić przestępstwo (*Erdagöz przeciwko Turcji*, § 51; *Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 32). Z tego względu brak rzeczywistego zbadania przez władze podstawowych faktów sprawy w celu sprawdzenia, czy skarga jest uzasadniona, stanowiło naruszenie Artykułu 5 ust. 1 lit. c (*Stepuleac przeciwko Mołdowie*, § 73; *Elci i Inni przeciwko Turcji*, § 674).

61. Znaczenie określenia „uzasadnione” będzie jednak uzależnione od całości okoliczności danej sprawy (*Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 32).

62. W kontekście terroryzmu, mimo że nie można wymagać, by Układające się Strony określały zasadność podejrzenia stanowiącego podstawę zatrzymania podejrzanego poprzez ujawnianie poufnych źródeł informacji, Trybunał uznał, że konieczność działania w związku z przestępstwem terroryzmu nie może uzasadniać przesuwania granicy pojęcia „zasadności” do punktu naruszenia gwarancji zabezpieczonych Artykułem 5 ust. 1 lit. c (*O’Hara przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 35).

63. Niepotwierdzone dowody ze słyszenia anonimowego informatora nie zostały uznane za „uzasadnione podejrzenie” zaangażowania skarżącego w działalność mafijną (*Labita przeciwko Włochom* [WI], §§ 156 *et seq.*). Natomiast zeznania obciążające skarżącego złożone wiele lat wcześniej, a następnie wycofane przez podejrzanym, nie skutkowały stwierdzeniem, że nie istnieje uzasadnione podejrzenie względem skarżącego. Nie miały ponadto wpływu na zgodność z prawem nakazu aresztowania (*Talat Tepe przeciwko Turcji*, § 61).

3) Termin „czyn zagrożony karą”

64. Termin „czyn zagrożony karą” posiada znaczenie autonomiczne, identyczne ze znaczeniem „czynu zagrożonego karą”, o którym mowa w Artykule 6. Klasyfikacja czynu zagrożonego karą w prawie krajowym stanowi jeden z czynników, które należy uwzględnić. Jednakże istotne są także charakter postępowania oraz surowość kary w danej sprawie (*Benham przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 56);

65. „Czyn zagrożony karą” musi być określony i konkretny: nie jest dozwolone prewencyjne pozbawianie wolności osób uznawanych przez Państwo za niebezpieczne ze względu na ich utrzymującą się skłonność do działalności przestępczej (*Guzzardi przeciwko Włochom*, § 102; *Ciulla przeciwko Włochom*, § 40; *M. przeciwko Niemcom*, § 89; *Shimovolos przeciwko Rosji*, § 54).

D. Pozbawienie wolności nieletniego

Artykuł 5 ust. 1 lit. d

„pozbawienie nieletniego wolności na podstawie zgodnego z prawem orzeczenia w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego lub zgodne z prawem pozbawienie wolności w celu postawienia go przed właściwym organem;”

1) Informacje ogólne

66. Pojęcie nieletniego obejmuje osoby w wieku poniżej 18 lat (*Koniarska przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), w świetle standardów europejskich oraz rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy (72) (*X przeciwko Szwajcarii*, decyzja Komisji z dnia 14 grudnia 1979 r.)).

67. Ust. 1 lit. d nie jest jedynie przepisem dopuszczającym pozbawienie wolności osoby nieletniej. Wskazuje w sposób szczegółowy, lecz nie wyczerpujący, przykład okoliczności, w których nieletni mogą zostać pozbawieni wolności, mianowicie w celu a) ustanowienia nadzoru wychowawczego lub b) postawienia przed właściwym organem (*Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga przeciwko Belgii*, § 100).

2) Nadzór wychowawczy

68. Pierwsza część Artykułu 5 ust. 1 lit. d dopuszcza pozbawienie wolności na podstawie orzeczenia sądu lub organu administracyjnego w celu zapewnienia uczęszczania dziecka do placówki oświatowej.

69. W kontekście pozbawienia wolności nieletnich nie należy uznawać określenia „*nadzór wychowawczy*” za ściśle jednoznaczne z pojęciami nauczania szkolnego. Nadzór taki musi uwzględniać różnorakie aspekty wykonywania przez władze prawa rodzicielskiego na korzyść i w celu ochrony danej osoby (*Ichin i Inni przeciwko Ukrainie*, § 39; *D.G. przeciwko Irlandii*, § 80).

70. Przepis lit. d nie wyklucza zastosowania tymczasowego aresztowania jako środka wstępnego dla nadzoru wychowawczego, mimo że nie obejmuje on elementów nadzoru wychowawczego. Jednakże w takich okolicznościach uwięzienie musi zostać bezzwłocznie zastąpione rzeczywistym zastosowaniem nadzoru wychowawczego w instytucji (otwartej lub zamkniętej) przeznaczonej i posiadającej wystarczające zasoby do realizacji takiego celu (*Bouamar przeciwko Belgii*, § 50).

71. Państwo, które podjęło decyzję o stosowaniu systemu nadzoru wychowawczego obejmującego pozbawienie wolności, ma obowiązek zorganizowania właściwych placówek spełniających wymogi takiego systemu w zakresie bezpieczeństwa i edukacji, aby zapewnić zgodność z wymogami Artykułu 5 ust. 1 lit. d (*A. i Inni przeciwko Bułgarii*, § 69; *D.G. przeciwko Irlandii*, § 79).

72. Trybunał uznaje, że schronisko dla nieletnich jako takie nie stanowi „*nadzoru wychowawczego*”, jeżeli nie prowadzi działań o charakterze edukacyjnym (*Ichin i Inni przeciwko Ukrainie*, § 39).

3) Właściwy organ

73. Drugi człon Artykułu 5 ust. 1 lit. d określa zgodne z prawem pozbawienie wolności nieletniego w celu postawienia go/jej przed właściwym organem. Jak wynika z *travaux préparatoires* przepis ten dotyczyć miał pozbawienia wolności osób nieletnich przed wszczęciem postępowania cywilnego lub administracyjnego, podczas gdy pozbawienie wolności w związku z postępowaniem karnym miało być przedmiotem Artykułu 5 ust. 1 lit. c.

74. Jednakże pozbawienie wolności nieletniego oskarżonego o popełnienie przestępstwa w trakcie sporządzania opinii psychiatrycznej niezbędnej w celu podjęcia decyzji odnośnie stany zdrowia psychicznego nieletniego zostało uznane za objęte przepisem § 1 lit. d, jako pozbawienie wolności w celu postawienia nieletniego przed właściwym organem (*X. przeciwko Szwajcarii*, (dec.) cyt. powyżej).

E. Pozbawienie wolności z przyczyn medycznych lub społecznych

Artykuł 5 ust. 1 lit. e

„zgodne z prawem pozbawienie wolności osoby w celu zapobieżenia szerzeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umysłowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi;”

1) Informacje ogólne

75. Artykuł 5 ust. 1 lit. e Konwencji dotyczy kilku kategorii osób, mianowicie osób szerzących choroby zakaźne, osób chorych umysłowo, alkoholików, narkomanów i włóczęgów. Wszystkie te osoby łączy fakt, iż mogą zostać pozbawione wolności celem udzielenia pomocy medycznej lub ze względów podyktowanych polityką społeczną lub też z przyczyn zarówno medycznych, jak i społecznych (*Enhorn przeciwko Szwecji*, § 43).

76. Konwencja zezwala na pozbawienie takich niedostosowanych społecznie osób wolności nie tylko ze względu na fakt, że mogą stanowić zagrożenie bezpieczeństwa

publicznego, lecz także z tego względu, iż pozbawienie ich wolności może leżeć w ich własnym interesie (*ibidem*; *Guzzardi przeciwko Włochom*, § 98 *in fine*).

2) Zapobieganie szerzeniu chorób zakaźnych

77. Istotne kryteria oceny „zgodności z prawem” pozbawienia wolności osoby w celu „zapobieżenia szerzeniu choroby zakaźnej” są następujące:

- a) czy szerzenie choroby zakaźnej stanowi zagrożenie dla zdrowia lub bezpieczeństwa publicznego oraz
- b) czy pozbawienie osoby zakażonej wolności stanowi ostateczny środek zapobiegania szerzeniu choroby, ponieważ środki o niższym stopniu dotkliwości zostały zbadane i uznane za niewystarczające dla celów ochrony interesu publicznego.

W sytuacji, gdy kryteria te przestają być spełnione, przestaje istnieć podstawa pozbawienia wolności (*Enhorn przeciwko Szwecji*, § 44).

3) Pozbawienie wolności osób chorych umysłowo

78. Pojęcie „osoby chorej umysłowej” nie może zostać precyzyjnie zdefiniowane ze względu na fakt ciągłego rozwoju psychiatrii, zarówno z perspektywy medycznej, jak i zachowań społecznych. Nie można jednakże dopuścić, by osoba została pozbawiona wolności wyłącznie ze względu na fakt, że jej poglądy lub zachowania stanowią odstępstwo od przyjętych norm (*Rakevich przeciwko Rosji*, § 26).

79. Osoba nie może zostać pozbawiona wolności ze względu na „chorobę umysłową”, o ile nie zostaną spełnione trzy minimalne warunki (*Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], § 145; *D.D. przeciwko Litwie*, § 156; *Kallweit przeciwko Niemcom*, § 45; *Shtukaturov przeciwko Rosji*, § 114 oraz *Varbanov przeciwko Bułgarii*, § 45; *Winterwerp przeciwko Holandii*, § 39):

- a) osoba może zostać pozbawiona wolności wyłącznie w sytuacji, gdy w sposób wiarygodny wykazano, na podstawie obiektywnego badania lekarskiego, że jest chora umysłowo, chyba że wymagane jest dokonanie pozbawienia wolności w trybie pilnym;
- b) zaburzenie psychiczne osoby musi być zaburzeniem uzasadniającym przymusowe odosobnienie. Należy wykazać, że w danych okolicznościach pozbawienie wolności było niezbędne;
- c) zaburzenie umysłowe, potwierdzone obiektywnym dowodem lekarskim, musi utrzymywać się przez cały okres pozbawienia wolności.

80. Odnośnie do drugiego z powyższych warunków, pozbawienie wolności osoby z zaburzeniami umysłowymi może być konieczne nie tylko w przypadku, gdy dana osoba wymaga terapii, leczenia lekami czy innego leczenia klinicznego w celu wyleczenia lub poprawy jej stanu, lecz także w sytuacji, gdy taka osoba musi zostać objęta kontrolą i nadzorem w celu zapobiegania, przykładowo, wyrządzeniu krzywdy sobie bądź innym osobom (*Hutchison Reid przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 52).

81. Władze krajowe należy uznać za posiadające pewną swobodę oceny przy rozstrzygnięciu, czy dana osoba powinna zostać pozbawiona wolności jako osoba „chora umysłowo” z tego względu, że to władze krajowe w pierwszej kolejności dokonują oceny dowodów przedstawionych im w danej sprawie (*H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 98).

82. Dla potrzeb Artykułu 5 ust. 1 lit. e właściwy termin, w którym dana osoba musi zostać w wiarygodny sposób uznana za osobę chorą umysłowo, to data zastosowania środka skutkującego pozbawieniem takiej osoby wolności na skutek jej choroby umysłowej (*O.H. przeciwko Niemcom*, § 78).

83. W przypadku, gdy dowody medyczne wskazują na poprawę stanu zdrowia, władze mogą potrzebować pewnego czasu, by podjąć decyzję odnośnie do zakończenia odosobnienia skarżącego (*Luberti przeciwko Włochom*, § 28). Jednakże dalsze pozbawienie wolności z przyczyn czysto administracyjnych nie jest uzasadnione (*R.L. i M.-J.D. przeciwko Francji*, § 129).

84. Pozbawienie wolności osób chorych umysłowo musi odbywać się w szpitalu, klinice czy innej odpowiedniej instytucji upoważnionej w zakresie pozbawienia wolności takich osób (*Ashingdane przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 44; *O.H. przeciwko Niemcom*, § 79).

85. Przeciwnie, osoba może zostać umieszczona czasowo w zakładzie, który nie jest przeznaczony dla pacjentów chorych umysłowo przed ich przeniesieniem do odpowiedniej instytucji, pod warunkiem, że czas oczekiwania nie jest nadmiernie długi (zob. *Pankiewicz przeciwko Polsce*, §§ 44-45; *Morsink przeciwko Holandii*, §§ 67-69; *Brand przeciwko Holandii*, §§ 64-66).

4) Pozbawienie wolności alkoholików i narkomanów

86. Nie należy przyjmować interpretacji Artykułu 5 ust. 1 lit. e Konwencji, zgodnie z którą dopuszcza on wyłącznie pozbawienie wolności „alkoholików” w wąskim znaczeniu osób znajdujących się w klinicznym stanie „alkoholizmu”, ponieważ żaden element treści tego przepisu nie uniemożliwia stosowania go przez Państwo względem osób nadużywających alkoholu w celu ograniczenia szkód wyrządzanych przez takie osoby sobie samym i społeczeństwu lub też w celu zapobiegania niebezpiecznym zachowaniom po spożyciu alkoholu (*Kharin przeciwko Rosji*, § 34).

87. Zatem osoby, które nie zostały zdiagnozowane przez lekarzy jako „alkoholicy”, lecz których postępowanie i zachowanie pod wpływem alkoholu stanowi zagrożenie dla porządku publicznego lub nich samych, mogą zostać pozbawione wolności celem ochrony interesów publicznych lub interesów takich osób, np. ich zdrowia czy bezpieczeństwa osobistego (*Hilda Hafsteinsdóttir przeciwko Islandii*, § 42). Nie oznacza to jednakże, iż przepis Artykułu 5 ust. 1 lit. e dopuszcza pozbawienie osoby wolności wyłącznie ze względu na spożywanie przez nią alkoholu (*Witold Litwa przeciwko Polsce*, §§ 61-62).

5) Włóczędzy

88. Orzecznictwo w sprawach dotyczących „włóczęgów” jest skąpe. Przepis dotyczy osób nieposiadających stałego miejsca zamieszkania, bez środków utrzymania i bez stałego zajęcia czy zawodu. Te trzy warunki, określone na podstawie belgijskiego kodeksu karnego, mają charakter łączny: muszą zostać spełnione jednocześnie i w stosunku do tej samej osoby (*De Wilde, Ooms i Versyp przeciwko Belgii*, § 68).

F. Pozbawienie wolności obcokrajowca

Artykuł 5 ust. 1 lit. f

„zgodne z prawem zatrzymanie lub aresztowanie osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję.”

1) Zatrzymanie w celu zapobieżenia nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa

89. Artykuł 5 ust. 1 lit. f zezwala Państwom na kontrolowanie wolności obcokrajowców w kontekście imigracji. Choć w pierwszej części przepis zezwala na pozbawienie wolności osób wnioskujących o przyznanie azylu lub innych imigrantów przed udzieleniem im przez

Państwo zezwolenia na wjazd, takie pozbawienie wolności musi być zgodne z ogólnym celem Artykułu 5, to jest ochroną prawa do wolności i zapewnieniem, że nikt nie zostanie pozbawiony wolności w sposób arbitralny (*Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], §§ 64-66).

90. Zasada, iż pozbawienie wolności nie powinno odbywać się w sposób arbitralny ma zastosowanie zarówno do pierwszej, jak i do drugiej części Artykułu 5 ust. 1 lit. f (*ibidem*, § 73).

91. „*Brak arbitralności*” w kontekście pierwszej części Artykułu 5 ust. 1 lit. f oznacza zatem, iż takie pozbawienie wolności musi dokonywać się w dobrej wierze; musi być ściśle powiązane z celem zapobiegania nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa; miejsce i warunki pozbawienia wolności muszą być właściwe, z uwzględnieniem faktu, że środek ten nie ma zastosowania względem osób, które popełniły przestępstwa karne, lecz względem obcokrajowców, którzy – często z obawy o własne życie – opuścili własny kraj. Ponadto, długość okresu pozbawienia wolności nie może przekraczać okresu w uzasadniony sposób wymaganego dla osiągnięcia celu (*ibidem*, § 74).

92. Przy ocenie sposobu wykonania nakazu aresztowania Trybunał musi wziąć pod uwagę szczególną sytuację potencjalnych imigrantów (*Kanagaratnam przeciwko Belgii*, § 80: w tej sprawie skarżąca z trójką dzieci przetrzymywana była w zakładzie zamkniętym dla dorosłych; *Rahimi przeciwko Grecji*, § 108, dotyczącej automatycznego stosowania pozbawienia wolności względem osób nieletnich bez opiekuna).

2) *Pozbawienie wolności osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję*

93. Z Artykułu 5 ust. 1 lit. f nie wymaga, aby pozbawienie wolności musiało zostać koniecznie uznane za uzasadnione, przykładowo dla zapobieżenia popełnieniu przez daną osobę czynu zagrożonego karą lub ucieczce. W tym względzie Artykuł 5 ust. 1 lit. f zapewnia inny poziom ochrony niż wynikający z Artykułu 5 ust. 1 lit. c: w przypadku lit. f wymóg dotyczy wyłącznie faktu „*toczenia się postępowania o wydalenie lub ekstradycję*”. A zatem dla celów jego stosowania bez znaczenia jest fakt, czy decyzja o wydaleniu może zostać uzasadniona na podstawie prawa krajowego bądź Konwencji (*Chahall przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 112; *Čonka przeciwko Belgii*, § 38; *Nasrullojev przeciwko Rosji*, § 69; *Soldatenko przeciwko Ukrainie*, § 109).

94. Pozbawienie wolności może zostać uzasadnione dla celów drugiego członu Artykułu 5 ust. 1 lit. f poprzez dochodzenie ze strony właściwych władz, nawet w sytuacji, gdy nie sporządzono formalnego żądania lub nakazu ekstradycji, przy założeniu, że dochodzenie takie można uznać za „*postępowanie*” w rozumieniu tegoż przepisu (*X przeciwko Szwajcarii*, decyzja Komisji z dnia 9 grudnia 1980 r.).

95. Każdy przypadek pozbawienia wolności na podstawie drugiego członu Artykułu 5 ust. 1 lit. f będzie uzasadniony wyłącznie przez okres prowadzenia postępowania o wydalenie bądź ekstradycję. Jeżeli takie postępowanie nie jest prowadzone z należytą starannością, pozbawienie wolności przestanie być dopuszczalne na podstawie Artykułu 5 ust. 1 lit. f (*A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 164).

96. Aby uniknąć uznania pozbawienia wolności za arbitralne, dany przypadek pozbawienia wolności w świetle Artykułu 5 ust. 1 lit. f musi zostać dokonany w dobrej wierze; musi być ściśle powiązany z podstawą pozbawienia wolności wskazaną przez Rząd; miejsce i warunki pozbawienia wolności powinny być odpowiednie; zaś okres pozbawienia wolności nie powinien przekraczać okresu w uzasadniony sposób wymaganego dla osiągnięcia celu (*ibidem*; zob. także *Yoh-Ekale Mwanje przeciwko Belgii*, §§ 117-119 z dalszymi odniesieniami).

97. Przepisy Artykułu 5 ust. 1 lit. f i pozostałych liter nie zezwalają na zaburzenie równowagi między prawem osoby do wolności, a interesem Państwa w zakresie ochrony jego mieszkańców przed zagrożeniem terrorystycznym (*A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 171).

98. Konwencja nie zawiera przepisów dotyczących okoliczności, w których wyrażona może zostać zgoda na ekstradycję ani nie określa procedury, jaką należy stosować przed wyrażeniem zgody na ekstradycję. Są one rezultatem współpracy poszczególnych Państw i, jeżeli podstawą prawną zatrzymania uciekiniera jest nakaz aresztowania wydany przez władze Państwa pochodzenia uciekiniera, nawet nietypowa ekstradycja nie może sama w sobie zostać uznana za niezgodną z Konwencją (*Öcalan przeciwko Turcji* [WI], § 86; *Adamov przeciwko Szwajcarii*, § 57).

99. W odniesieniu do umów o ekstradycji pomiędzy Państwami, z których jedno jest stroną Konwencji, a drugie nie, zasady ustalone w traktacie o ekstradycji lub – w przypadku braku istnienia takiego traktatu – współpraca między Państwami, również stanowią istotne czynniki, które należy uwzględnić przy ocenie, czy zatrzymanie skutkujące złożeniem w terminie późniejszym skargi do Trybunału, było zgodne z prawem. Fakt, iż uciekinier został przekazany na skutek współpracy między Państwami nie stanowi samo w sobie o niezgodności zatrzymania z prawem i nie daje podstaw do zaistnienia jakiegokolwiek problemu w świetle Artykułu 5 (*Öcalan przeciwko Turcji* [WI], § 87).

100. Wdrożenie środka tymczasowego po wskazaniu danemu Państwu będącemu Stroną Konwencji przez Trybunał, iż pożądanym byłoby nie odsyłać danej osoby do danego kraju, nie ma wpływu na zgodność ewentualnego pozbawienia takiej osoby wolności z Artykułem 5 ust. 1 Konwencji (*Gebremedhin [Gaberamadhién] przeciwko Francji*, § 74). Fakt, iż zastosowanie takiego środka zapobiega wydaleniu nie skutkuje niezgodnością z prawem pozbawienia takiej osoby wolności, pod warunkiem, że nadal toczy się postępowanie o wydalenie oraz że okres pozbawienia wolności jest rozsądny (*S.P. przeciwko Belgii* (dec.) oraz *Yoh-Ekale Mwanje przeciwko Belgii*, § 120).

IV. GWARANCJE NA RZECZ OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI

A. Informacja o przyczynach zatrzymania (Artykuł 5 ust. 2)

Artykuł 5 ust. 2

„Każdy, kto został zatrzymany, powinien zostać niezwłocznie i w zrozumiałym dla niego języku poinformowany o przyczynach zatrzymania i o stawianych mu zarzutach.”

1) Zakres stosowania

101. Sformułowania zastosowane w Artykule 5 ust. 2 należy interpretować w sposób autonomiczny, w szczególności zgodnie z celem Artykułu 5, to jest w celu ochrony osób przed arbitralnym pozbawieniem wolności. Termin „aresztowanie” wykracza poza zakres środków prawa karnego, zaś sformułowanie „zarzuty” nie wskazuje na warunek stosowania, lecz możliwość, która została tu uwzględniona. W Artykule 5 ust. 4 nie dokonuje się rozróżnienia na osoby pozbawione wolności na skutek zatrzymania lub aresztowania. A zatem nie ma podstaw, by wykluczyć osoby aresztowane z zakresu stosowania Artykułu 5 ust. 2 (*Van der Leer przeciwko Holandii*, §§ 27 i 28), który obejmuje zatrzymanie w celu dokonania ekstradycji (*Shamayev i Inni przeciwko Gruzji i Rosji*, §§ 414 i 415) i w celu leczenia (*Van der Leer przeciwko Holandii*, *ibidem*; *X. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*,

§ 66), a także ma zastosowanie do osób wezwanych do zakładów pozbawienia wolności po okresie zwolnienia tymczasowego (*X. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 66; *X przeciwko Belgii*).

2) Cel

102. Artykuł 5 ust. 2 określa podstawową gwarancję polegającą na tym, że każda osoba zatrzymana powinna wiedzieć, dlaczego została pozbawiona wolności i stanowi integralną część systemu ochrony ustanowionego w Artykule 5. W przypadku, gdy osoba została poinformowana o przyczynach zatrzymania lub aresztowania, osoba taka może – jeżeli uzna to za stosowne – zwrócić się do sądu z wnioskiem o zakwestionowanie zgodności z prawem pozbawienia wolności na podstawie Artykułu 5 ust. 4 (*Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 40; *Čonka przeciwko Belgii*, § 50).

103. Każda osoba uprawniona do wszczęcia postępowania dotyczącego bezzwłocznego określenia zgodności z prawem własnego pozbawienia wolności nie może skutecznie skorzystać z tego prawa, jeżeli nie zostanie terminowo i właściwie powiadomiona o przyczynach pozbawienia wolności (*Van der Leer przeciwko Holandii* § 28; *Shamayev i Inni przeciwko Gruzji i Rosji*, § 413).

3) Osoba, którą należy poinformować o przyczynach zatrzymania

104. Z treści Artykułu 5 ust. 2 jasno wynika, że obowiązkiem Państwa jest przekazanie szczegółowych informacji osobie lub jej przedstawicielowi (zob. wyrok Izby w sprawie *Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 53, potwierdzony przez Wielką Izbę, z dnia 29 stycznia 2008 r.). Jeżeli skarżący nie jest zdolny do przyjęcia informacji, odnośne szczegóły należy podać osobom reprezentującym jego interesy, przykładowo prawnikowi lub opiekunowi (*X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, Raport Komisji, § 106).

4) Informacje o przyczynach zatrzymania należy przekazać „niezwłocznie”

105. Fakt przekazania informacji w sposób wystarczająco „niezwłoczny” należy oceniać odrębnie w każdej sprawie, uwzględniając jej szczególne cechy. Jednakże funkcjonariusz dokonujący zatrzymania nie ma obowiązku podawania wszystkich podstaw w momencie dokonywania zatrzymania (*Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 40; *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 72).

106. Ograniczenia czasowe wynikające z pojęcia niezwłoczności będą spełnione, jeżeli osoba zatrzymana w ciągu kilku godzin zostanie poinformowana o przyczynach zatrzymania (*Kerr przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.); *Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 42).

5) Sposób informowania o przyczynach

107. Przyczyny nie muszą zostać określone w tekście decyzji zezwalającej na pozbawienie wolności i nie muszą zostać sporządzone na piśmie czy w określonej szczególnej formie (*X przeciwko Niemcom*, decyzja Komisji; *Kane przeciwko Cyprowi* (dec.)).

108. Przyczyny zatrzymania mogą zostać podane lub stać się oczywiste w trakcie przesłuchań przeprowadzanych po zatrzymaniu (*Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 41; *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 77; *Kerr przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.)).

109. Osoby zatrzymane nie mają prawa podnosić braku zrozumienia podstaw zatrzymania w sytuacji, gdy zostały zatrzymane bezpośrednio po umyślnym dokonaniu czynu

zagrożonego karą (*Dikme przeciwko Turcji*, § 54) lub gdy posiadały wiedzę odnośnie do zarzucanych im czynów ze względu na przedstawienie takich informacji w uprzednich nakazach aresztowania bądź wnioskach o ekstradycję (*Öcalan przeciwko Turcji* (dec)).

6) Wymagany zakres przekazywanych informacji o przyczynach zatrzymania

110. To, czy przekazane informacje były wystarczające, należy oceniać odrębnie w każdej sprawie, uwzględniając jej szczególne cechy (*Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 40), przy czym samo wskazanie podstawy prawnej zatrzymania jest niewystarczające z punktu widzenia Artykułu 5 ust. 2 (*ibidem*, § 41; *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 76; *Kortesis przeciwko Grecji*, §§ 61-62).

111. Osoby zatrzymane muszą otrzymać informację w prostym, nietechnicznym, zrozumiałym dla siebie języku o podstawowych prawnych i faktycznych przyczynach zatrzymania, aby umożliwić im, jeżeli uznają to za stosowne, zwrócenie się do sądu w celu zakwestionowania zgodności z prawem takich przyczyn zgodnie z Artykułem 5 ust. 4 (*Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 40; *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 72). Przy czym zgodnie z Artykułem 5 ust. 2 nie ma obowiązku podania osobie aresztowanej informacji zawierającej pełną listę przedstawianych zarzutów (*Bordovskiy przeciwko Rosji*, § 56; *Nowak przeciwko Ukrainie*, § 63; *Gasiņš przeciwko Łotwie*, § 53).

112. W przypadku osób zatrzymanych w celu ekstradycji podawane informacje mogą być jeszcze mniej kompletne (*Kaboulov przeciwko Ukrainie*, § 144; *Bordovskiy przeciwko Rosji*, § 56) jako że zatrzymanie w takim celu nie wymaga decyzji odnośnie do meritum zarzutu (*Bejaoui przeciwko Grecji*, decyzja Komisji). Osoby takie muszą jednakże otrzymać wystarczające informacje, które umożliwiają zwrócenie się do sądu z wnioskiem o weryfikację zgodności z prawem, o której mowa w Artykule 5 ust. 4 (*Shamayev i Inni przeciwko Gruzji i Rosji*, § 427).

7) W zrozumiałym dla niego języku

113. W przypadku, gdy nakaz aresztowania – jeżeli istnieje – został sporządzony w języku niezrozumiałym dla osoby zatrzymanej, wymóg Artykułu 5 ust. 2 będzie spełniony w sytuacji, gdy skarżący zostanie następnie przesłuchany, przez co uzyska wiedzę odnośnie do przyczyn zatrzymania, w języku dla niego zrozumiałym (*Delcourt przeciwko Belgii* (decyzja Komisji z dnia 7 lutego 1967 r., o której mowa w raporcie Komisji z dnia 1 października 1968 r.)).

114. Jednakże w sytuacji korzystania w takim celu z pomocy tłumaczy, władze ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, że prośby o tłumaczenie formułowane są skrupulatnie i precyzyjnie (*Shamayev i Inni przeciwko Gruzji i Rosji*, § 425).

B. Prawo do niezwłocznego postawienia przed sędzią (Artykuł 5 ust.3)

Artykuł 5 ust. 3

„Każdy, zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1(c) niniejszego artykułu, powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej ...”

1) Cel przepisu

115. Artykuł 5 ust. 3 Konwencji ustanawia na rzecz osób zatrzymanych bądź aresztowanych ze względu na podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą gwarancję ochrony przed arbitralnym lub nieuzasadnionym pozbawieniem wolności (*Aquilina przeciwko Malcie* [WI], § 47; *Stephens przeciwko Malcie (no. 2)*, § 52).

116. Kontrola sądowa ingerencji władzy wykonawczej w prawo jednostki do wolności jest podstawową cechą gwarancji zawartej w Artykule 5 ust. 3 (*Brogan i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 58; *Pantea przeciwko Rumunii*, § 236); *Assenov i Inni przeciwko Bułgarii*, § 146). Kontrola sądowa wynika z zasady rządów prawa, „jednej z fundamentalnych zasad społeczeństwa demokratycznego ..., jednoznacznie wskazanej w preambule Konwencji” i „na której opiera się cała Konwencja” (*Brogan i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 58).

117. Celem kontroli sądowej jest zapewnienie skutecznych gwarancji ochrony przed ryzykiem złego traktowania, które jest największe na owym wstępnym etapie pozbawienia wolności, oraz przeciwko nadużywaniu władzy przez funkcjonariuszy publicznych lub przez inne organy uprawnień, które zostały im przyznane w ściśle określonym celu i powinny być wykorzystywane zgodnie z ustalonymi procedurami (*Ladent przeciwko Polsce*, § 72).

2) Niezwłoczna i automatyczna kontrola sądowa

118. Celem początkowej części Artykułu 5 ust. 3 jest zapewnienie niezwłocznej i automatycznej kontroli sądowej przypadków pozbawienia wolności przez policję lub organy administracyjne w sposób zgodny z postanowieniami ust. 1 lit. c (*De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii*, § 51; *Aquilina przeciwko Malcie* [WI], §§ 48-49).

119. Kontrola sądowa na wstępnym etapie aresztowania nade wszystko musi być natychmiastowa, aby pozwolić na wykrycie jakiegokolwiek złego traktowania i ograniczyć do minimum jakąkolwiek nieuzasadnioną ingerencję w wolność jednostki. Bezwzględne ograniczenie czasowe nałożone przez ten wymóg pozostawia niewielkie pole do interpretacji, w przeciwnym razie mogłoby bowiem dojść do poważnego osłabienia gwarancji proceduralnej, co byłoby ze szkodą dla jednostki oraz wiązałoby się z ryzykiem zaszkodzenia samej istocie prawa chronionego tymże przepisem (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 33).

120. Artykuł 5 ust. 3 nie dopuszcza żadnych potencjalnych wyjątków od wymogu niezwłocznego postawienia osoby przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym do wykonywania władzy sądowej po zatrzymaniu lub aresztowaniu, w tym także ze względu na uprzednie zaangażowanie w postępowanie sądowe (*Bergmann przeciwko Estonii*, § 45).

121. Okres dłuższy niż 4 dni jest *prima facie* zbyt długi (*Oral i Atabay przeciwko Turcji*, § 43; *McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 47; *Nastase-Silivestru przeciwko Rumunii*, § 32). Okresy krótsze także mogą skutkować naruszeniem wymogu niezwłoczności, jeżeli brak szczególnych czy wyjątkowych okoliczności uniemożliwiających władzom postawienie osoby zatrzymanej przed sędzią w terminie krótszym (*Ipek i Inni przeciwko Turcji*, §§ 36-37; oraz *Kandzhov przeciwko Bułgarii*, § 66).

122. Fakt, iż osoba zatrzymana miała dostęp do władz sądowych nie jest wystarczający, by zapewnić zgodność z wymogiem określonym w początkowej części Artykułu 5 ust. 3 (*De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii*, § 51; *Pantea przeciwko Rumunii*, § 231).

123. Kontrola sądowa przypadków aresztowania musi być automatyczna i nie może zależeć od uprzedniego złożenia wniosku przez osobę aresztowaną; (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 34; *Varga przeciwko Rumunii*, § 52; *Viorel Burzo przeciwko Rumunii*, § 107). Taki wymóg nie tylko zmieniłby charakter gwarancji przewidzianej na podstawie Artykułu 5 ust. 3, różnej od gwarancji wynikającej z Artykułu 5

ust. 4, który przewiduje prawo do wszczęcia postępowania prowadzącego do zbadania zasadności aresztowania przez sąd. Mógłby także skutkować zniesieniem celu gwarancji na podstawie Artykułu 5 ust. 3, który służy ochronie jednostki przed arbitralnym pozbawieniem wolności poprzez zapewnienie, iż akt pozbawienia wolności podlega niezależnej kontroli sądowej (*Aquilina przeciwko Malcie*, § 49; *Niedbala przeciwko Polsce*, § 50).

124. Automatyzm takiej kontroli jest konieczny, aby spełnić cel przewidziany w przedmiotowym ustępie, gdyż osoba poddana złemu traktowaniu może nie być zdolna do złożenia stosownego wniosku z prośbą o kontrolę sądową aresztowania; powyższe może odnosić się także do innych podatnych na szkany kategorii osób pozbawionych wolności, takich jak osoby słabowitego zdrowia psychicznego oraz osoby nie władające językiem funkcjonariusza sądowego (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 34; *Ladent przeciwko Polsce*, § 74).

3) Typ właściwego urzędnika

125. Sformułowanie „sędzia lub inny urzędnik uprawniony przez ustawę do wykonywania władzy sądowej” jest synonimiczne z „właściwym organem”, o którym mowa w Artykule 5 ust. 1 lit. c (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 29).

126. Wykonywanie „władzy sądowej” nie musi ograniczać się do rozstrzygania w sporach prawnych. Artykuł 5 ust. 3 obejmuje zarówno urzędników prokuratury, jak i sędziów zasiadających w sądzie (*ibidem*, § 28).

127. „Urzędnik”, o którym mowa w § 3 musi zapewniać gwarancje właściwe dla władzy „sądowej” nadanej mu na mocy prawa (*ibidem*, § 30).

128. Formalne, oczywiste wymogi określone w „ustawie” w odróżnieniu od standardowej praktyki mają szczególne znaczenie w celu określenia organu sądowego posiadającego kompetencje do podejmowania decyzji dotyczących wolności osób (*Hood przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 60; *De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii*, § 48).

129. „Urzędnik” nie jest identyczny z „sędzią”, musi jednakże posiadać pewne cechy tego ostatniego, to jest musi spełniać pewne warunki, z których każdy stanowi gwarancję na rzecz osoby aresztowanej (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 31).

4) Niezależność

130. Pierwszym z takich warunków jest niezależność od władzy wykonawczej i względem stron. Nie oznacza to jednak, iż „urzędnik” nie może być w pewnym zakresie podporządkowany innym sędziom czy urzędnikom, pod warunkiem, że oni także posiadają podobną niezależność (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 31).

131. Urzędnik sądowy właściwy w zakresie podejmowania decyzji odnośnie do pozbawienia wolności może posiadać także inne obowiązki, istnieje jednakże ryzyko, że bezstronność takiego urzędnika będzie dawać podstawy do uzasadnionych wątpliwości dotyczących takich decyzji, jeżeli urzędnik będzie uprawniony do ingerencji w dalsze postępowanie w charakterze przedstawiciela organów ścigania (*Huber przeciwko Szwajcarii*, § 43; *Brincat przeciwko Włochom*, § 20).

132. W związku z powyższym w czasie podejmowania decyzji istotne są względy obiektywności: jeżeli w terminie późniejszym okaże się, iż „urzędnik uprawniony przez ustawę do wykonywania władzy sądowej” ma prawo ingerencji w dalsze postępowanie w imieniu organów ścigania, mogą zaistnieć wątpliwości co do jego niezależności i bezstronności (*Brincat przeciwko Włochom*, § 21; *Hood przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 57; *Nikolova przeciwko Bułgarii* [WI], § 49; *Pantea przeciwko Rumunii*, § 236).

5) Wymóg proceduralny

133. Zgodnie z wymogiem proceduralnym, przed podjęciem właściwej decyzji „urzędnik” ma obowiązek osobistego przesłuchania postawionej przed nim osoby (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 31; *De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii*, § 51; *Nikolova przeciwko Bułgarii* [WI], § 49; *Aquilina przeciwko Malcie*, § 50).

134. Obecność adwokata podczas przesłuchania nie jest obowiązkowa (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 36), przy czym wyłączenie adwokata z udziału w przesłuchaniu może niekorzystnie wpłynąć na zdolność skarżącego do przedstawienia swojej sprawy (*Lebedev przeciwko Rosji*, §§ 83-91).

6) Wymóg materialny

(a) BADANIE MERITUM POZBAWIENIA WOLNOŚCI

135. Zgodnie z wymogiem materialnym „urzędnik” ma obowiązek zbadania okoliczności przemawiających za lub przeciwko pozbawieniu wolności oraz podjęcia decyzji, poprzez odniesienie się do kryteriów prawnych, czy istnieją podstawy uzasadniające pozbawienie wolności (*Schiesser przeciwko Szwajcarii*, § 31; *Pantea przeciwko Rumunii*, § 231). Innymi słowy, Artykuł 5 ust. 3 nakłada na urzędnika sądowego wymóg zbadania meritum pozbawienia wolności (*Aquilina przeciwko Malcie*, § 47; *Krejčíř przeciwko Republice Czeskiej*, § 89).

136. Wstępna, automatyczna kontrola zatrzymania i aresztowania musi umożliwiać zbadanie kwestii zgodności z prawem, a także weryfikację, czy istnieje uzasadnione podejrzenie, że osoba zatrzymana popełniła czyn zagrożony karą, innymi słowy, czy w danym przypadku pozbawienie wolności stanowi dozwolony wyjątek określony w Artykule 5 ust. 1 lit. c (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 40; *Oral i Atabay przeciwko Turcji*, § 41).

137. Kwestie, jakie urzędnik sądowy ma obowiązek zbadać, wykraczają poza zagadnienie zgodności z prawem. Badanie wymagane na podstawie Artykułu 5 ust. 3, którego celem jest stwierdzenie, czy pozbawienie danej osoby wolności jest uzasadnione, musi być na tyle szerokie, by uwzględnić różnorodne okoliczności przemawiające za lub przeciwko pozbawieniu wolności (*Aquilina przeciwko Malcie*, § 52).

138. W szczególnych okolicznościach danej sprawy badanie zgodności z prawem może mieć zakres bardziej ograniczony niż wynikający z Artykułu 5 ust. 4 (*Stephens przeciwko Malcie (no. 2)*, § 58).

(b) KOMPETENCJE W ZAKRESIE ZWOLNIENIA

139. Jeżeli brak przyczyn uzasadniających pozbawienie wolności, „urzędnik” musi posiadać kompetencję do wydania wiążącego nakazu zwolnienia aresztowanego (*Assenov i Inni przeciwko Bułgarii*, § 146; *Nikolova przeciwko Bułgarii* [WI], § 49; *Niedbala przeciwko Polsce*, § 49; *McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 40).

140. W celu minimalizowania opóźnień pożądanym jest, by urzędnik sądowy dokonujący pierwszej automatycznej kontroli zgodności z prawem i istnienia podstawy aresztowania, posiadał także kompetencję do rozważenia zwolnienia za kaucją. Nie jest to jednakże wymóg wynikający z Konwencji i nie ma powodów, by zagadnienia te nie były badane przez dwóch urzędników sądowych, w wymaganym terminie. W każdym przypadku - dla celów interpretacji - nie można wymagać, by rozpoznanie sprawy kaucji odbyło się w terminie krótszym niż czas wymagany na przeprowadzenie pierwszej automatycznej kontroli, to jest

czasie określonym przez Trybunał jako nie dłuższy niż cztery dni (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 47).

C. Prawo do bycia sądzonym w rozsądnym terminie lub zwolnienia na czas postępowania (Artykuł 5 ust. 3)

Artykuł 5 ust. 3

„Każdy zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 lit. c niniejszego artykułu powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania. Zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę.”

1) Okres, który należy uwzględnić

141. Określając długość pozbawienia wolności w toku prowadzenia postępowania w rozumieniu Artykułu 5 ust. 3 Konwencji, okres, który należy uwzględnić rozpoczyna się w dniu, w którym oskarżony zostaje zatrzymany i kończy się w dniu rozstrzygnięcia o zarzutach, w tym także przez sąd pierwszej instancji (zob. np. *Solmaz przeciwko Turcji*, §§ 23-24; *Kalashnikov przeciwko Rosji*, § 110; *Wemhoff przeciwko Niemcom*, § 9).

142. Ze względu na istotny związek między Artykułem 5 ust. 3 Konwencji oraz ustępem 1 lit. c tego Artykułu osoba skazana wyrokiem pierwszej instancji nie może być uznawana za aresztowaną „w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą”, tak jak jest to sprecyzowane w tym przepisie, lecz znajduje się w sytuacji określonej w Artykule 5 ust. 1 lit. a, który zezwala na pozbawienie wolności „w wyniku skazania przez właściwy sąd” (zob. m.in. *Belevitskiy przeciwko Rosji*, § 99; *Piotr Baranowski przeciwko Polsce*, § 45; *Górski przeciwko Polsce*, § 41).

2) Zasady ogólne

143. Druga część Artykułu 5 ust. 3 nie daje władzom sądowym wyboru pomiędzy postawieniem oskarżonego przed sądem w rozsądnym terminie lub jego tymczasowym zwolnieniem na czas postępowania. Do czasu wydania orzeczenia skazującego należy domniemywać niewinność oskarżonego, a celem rozważanego przepisu jest zasadniczo wymóg tymczasowego zwolnienia w momencie, gdy dalsze aresztowanie przestaje być uzasadnione.

144. Z tego względu dalsze pozbawienie wolności może być w danej sprawie usprawiedliwione wyłącznie w sytuacji, gdy istnieją szczegółowe przesłanki ochrony interesu publicznego, których waga, niezależnie od domniemania niewinności, przewyższa wagę zasady poszanowania prawa osób do wolności określonego w Artykule 5 Konwencji.

145. Krajowe władze sądowe w pierwszej kolejności ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, że w danej sprawie tymczasowe aresztowanie osoby oskarżonej nie przekracza rozsądnego czasu. W tym celu muszą one, przy zachowaniu zasady domniemania niewinności, zbadać wszystkie fakty przemawiające za lub przeciw istnieniu wspomnianej powyżej potrzeby ochrony interesu publicznego, uzasadniającej odstępstwo od zasady określonej w Artykule 5 oraz wskazać je w decyzjach dotyczących wniosków o zwolnienie. Trybunał stwierdza, czy doszło lub nie do naruszenia Artykułu 5 ust. 3 zasadniczo w oparciu o podstawy wskazane w takich decyzjach oraz ustalone fakty wskazane przez skarżącego w zażaleniach.

146. Istnienie uzasadnionego podejrzenia, że osoba zatrzymana popełniła czyn zagrożony karą, stanowi warunek *sine qua non* zgodności z prawem przedłużenia tymczasowego aresztowania, lecz wraz z upływem czasu podstawa ta przestaje być wystarczająca, zaś Trybunał musi w takiej sytuacji ustalić, czy pozostałe podstawy podane przez władze sądowe w dalszym ciągu uzasadniają pozbawienie wolności. W przypadku, gdy takie podstawy są „odpowiednie” i „wystarczające”, Trybunał musi także upewnić się, czy władze krajowe prowadziły postępowanie z zachowaniem „szczególnej staranności”.

147. Podsumowując, sądy krajowe mają obowiązek weryfikacji utrzymywania aresztowania osób w okresie postępowania w celu zapewnienia zwolnienia takich osób, jeżeli okoliczności nie uzasadniają dalszego pozbawienia wolności. W okresie początkowym istnienie uzasadnionego podejrzenia może uzasadniać tymczasowe aresztowanie, nadchodzi jednak moment, w którym przestaje być ono wystarczające. Ze względu na fakt, że kwestia czy okres tymczasowego aresztowania jest rozsądny, nie może być oceniana w sposób abstrakcyjny, lecz musi być oceniana w każdej sprawie w kontekście jej szczególnych cech, nie ma określonego terminu, który należałoby stosować w każdej sprawie (*McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], §§ 41-45; *Bykov przeciwko Rosji* [WI], §§ 61-64; *Idalov przeciwko Rosji* [WI], §§ 139-141; zob. także *Labita przeciwko Włochom* [WI], §§ 152-153; oraz *Kudla przeciwko Polsce* [WI], §§ 110-111).

148. Argumenty za i przeciw zwolnieniu nie mogą być „ogólne i abstrakcyjne” (*Boicenco przeciwko Mołdowie*, § 142; *Khudoyorov przeciwko Rosji*, § 173), lecz muszą zawierać odwołania do szczegółowych faktów oraz osobistych okoliczności dotyczących skarżącego uzasadniających pozbawienie wolności (*Aleksanyan przeciwko Rosji*, § 179).

149. Przedłużanie pozbawienia wolności w sposób praktycznie automatyczny stanowi naruszenie gwarancji określonych w Artykule 5 ust. 3 (*Tase przeciwko Rumunii*, § 40).

150. W takich przypadkach nie należy nakładać na osoby zatrzymane obowiązku wykazania przyczyn uzasadniających ich zwolnienie (*Bykov przeciwko Rosji* [WI], § 64).

151. W sytuacji, gdy mogły istnieć okoliczności uzasadniające pozbawienie danej osoby wolności, lecz nie zostały wskazane w decyzjach krajowych, nie jest zadaniem Trybunału ustalenie takich okoliczności i zastępowanie władz krajowych, które zadecydowały o pozbawieniu skarżącego wolności (*Bykov przeciwko Rosji* [WI], § 66; *Giorgi Nikolaishvili przeciwko Gruzji*, § 77). Uzasadnienie orzeczenie jest niezbędne dla poddania wymiaru sprawiedliwości społecznej kontroli (*Tase przeciwko Rumunii*, § 41).

3) Podstawy przedłużenia tymczasowego aresztowania

152. W orzecznictwie na podstawie Konwencji określono cztery akceptowalne podstawowe przyczyny odmowy zwolnienia za kaucją: a) ryzyko niestawienia się oskarżonego na rozprawie; b) ryzyko, że w przypadku zwolnienia oskarżony może podjąć działania na szkodę wymiaru sprawiedliwości lub c) popełnić dalsze czyny zagrożone karą, lub d) działać ze szkodą dla porządku publicznego (*Tiron przeciwko Rumunii*, § 37; *Smirnova przeciwko Rosji*, § 59; *Piruzyan przeciwko Armenii*, § 94).

153. **Niebezpieczeństwo ucieczki:** nie można określać ryzyka ucieczki wyłącznie na podstawie surowości przewidywanej kary. Ryzyko to należy oceniać przy uwzględnieniu pewnych istotnych czynników, które mogą potwierdzić istnienie niebezpieczeństwa ucieczki lub wskazać, iż jest ono tak niskie, że nie może uzasadniać tymczasowego aresztowania (*Panchenko przeciwko Rosji*, § 106).

154. Ryzyko ucieczki należy oceniać w świetle czynników związanych z charakterem, moralnością, domem, pracą, majątkiem, związkami rodzinnymi danej osoby oraz wszelkimi powiązaniem z krajem, w którym wszczęto postępowanie (*Becciev przeciwko Mołdowie*, § 58).

155. Sam brak stałego miejsca zamieszkania nie oznacza, iż istnieje niebezpieczeństwo ucieczki (*Sulaoja przeciwko Estonii*, § 64).

156. Niebezpieczeństwo ucieczki zmniejsza się wraz z upływem czasu spędzonego w areszcie (*Neumeister przeciwko Austrii*, § 10).

157. Mimo, że surowość ewentualnej kary jest istotnym elementem oceny ryzyka ucieczki oskarżonego, waga zarzutów jako taka nie może służyć za jedyne uzasadnienie długotrwałych okresów tymczasowego aresztowania (*Idalov przeciwko Rosji* [WI], § 145; *Garycki przeciwko Polsce*, § 47, 6 lutego 2007 r.; *Chraidi przeciwko Niemcom*, § 40; *Ilijkov przeciwko Bułgarii*, §§ 80-81).

158. Mimo, że zasadniczo sformułowanie „stan dowodów” może stanowić istotny czynnik wskazujący na istnienie i utrzymywanie się poważnego wskazania winy, samo w sobie nie może uzasadniać długotrwałego tymczasowego aresztowania (*Dereci przeciwko Turcji*, § 38).

159. **Utrudnianie postępowania:** Ryzyko zakłócania przez oskarżonego prawidłowego toku postępowania nie może być wskazywane *in abstracto*, lecz uzasadnione na podstawie faktycznych dowodów (*Becciev przeciwko Mołdowie*, § 59).

160. Ryzyko wywierania nacisków na świadków można zaakceptować na wstępnym etapie postępowania (*Jarzynski przeciwko Polsce*, § 43).

161. W perspektywie długoterminowej wymogi dochodzenia przestają być wystarczające, by uzasadnić tymczasowe aresztowanie podejrzanego: w normalnej sytuacji domniemane ryzyko zmniejsza się wraz z upływem czasu w związku z prowadzonymi przesłuchaniami, składanymi oświadczeniami i dokonywanymi weryfikacjami (*Clooth przeciwko Belgii*, § 44).

162. **Ponowne popelnienie czynów zagrożonych karą:** Powaga zarzutu może skłonić władze sądowe do podjęcia decyzji o nałożeniu i utrzymaniu tymczasowego aresztowania podejrzanego celem zapobieżenia popełnieniu przez niego dalszych przestępstw. Jednakże niebezpieczeństwo musi być prawdopodobne, a zastosowany środek właściwy w świetle okoliczności danej sprawy, a w szczególności historii i osobowości danej osoby (*Clooth przeciwko Belgii*, § 40).

163. Uprzednio wydane wyroki skazujące mogą stanowić podstawę uzasadnionej obawy, że oskarżony może po raz kolejny popełnić czyn zagrożony karą (*Selçuk przeciwko Turcji*, § 34; *Matznetter przeciwko Austrii*, § 9).

164. Nie można stwierdzić na podstawie braku pracy lub rodziny, że dana osoba ma skłonności do popełnienia nowych czynów zagrożonych karą (*Sulaoja przeciwko Estonii*, § 64).

165. **Ochrona porządku publicznego:** Przyjmuje się, że ze względu na szczególną powagę i publiczne reakcje, pewne przestępstwa mogą powodować niepokoje społeczne, mogące uzasadniać tymczasowe aresztowanie, przynajmniej przez pewien okres czasu. W szczególnych okolicznościach czynnik ten może zostać uwzględniony dla celów Konwencji, w każdym przypadku w zakresie, w jakim prawo krajowe uznaje pojęcie zakłócenia porządku publicznego spowodowanego przestępstwem.

166. Taka podstawa może jednakże zostać uznana za odpowiednią i wystarczającą wyłącznie w sytuacji, gdy opiera się na faktach, które potwierdzają, że zwolnienie oskarżonego mogłoby powodować zakłócenie porządku publicznego. Ponadto, aresztowanie pozostanie uzasadnione wyłącznie w sytuacji, gdy istnieje rzeczywiste zagrożenie dla porządku publicznego; przedłużanie aresztowania nie może odbywać się na zasadzie przewidywania wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności (*Letellier przeciwko Francji*, § 51; *I.A. przeciwko Francji*, § 104; *Prencipe przeciwko Monako*, § 79; *Tiron przeciwko Rumunii*, §§ 41-42).

4) Szczególna staranność

167. Złożoność i szczególne cechy charakterystyczne dochodzenia to czynniki, które należy uwzględnić przy ocenie, czy władze prowadziły postępowanie z zachowaniem „szczególnej staranności” (*Scott przeciwko Hiszpanii*, § 74).

168. Prawo oskarżonego przebywającego w areszcie do rozpoznania jego sprawy ze szczególną starannością nie może nadmiernie utrudniać starań władz sądowych, by wykonywać obowiązki w sposób należyty (*Shabani przeciwko Szwajcarii*, § 65; *Sadegül Özdemir przeciwko Turcji*, § 44);

5) Środki alternatywne

169. Przy podejmowaniu decyzji o zwolnieniu lub aresztowaniu osoby władze obowiązane są rozpatrzyć alternatywne środki zapewnienia obecności takiej osoby na rozprawie (*Idalov przeciwko Rosji* [WI], § 140). Przepis ten nie tylko określa prawo do „bycia sądzonym w rozsądnym terminie albo zwolnienia na czas postępowania”, lecz także wskazuje, iż „zwolnienie może zostać uzależnione od udzielenia gwarancji zapewniających stawienie się na rozprawę” (*Khudoyorov przeciwko Rosji*, § 183; *Lelièvre przeciwko Belgii*, § 97; *Shabani przeciwko Szwajcarii*, § 62).

6) Kaucja

170. Celem gwarancji, o której mowa w Artykule 5 ust. 3 Konwencji nie jest zapewnienie pokrycia straty, lecz – w szczególności – stawienia się oskarżonego na rozprawie. A zatem kwota musi zostać określona przede wszystkim „w odniesieniu do [oskarżonego], jego majątku oraz relacji z osobami, które miałyby wnieść zabezpieczenie, innymi słowy do poziomu pewności, iż możliwym jest, że perspektywa utraty zabezpieczenia lub podjęcia działań przeciwko poręczycielom w przypadku niestawienia się na rozprawie będzie stanowić wystarczający czynnik zniechęcający [oskarżonego] do ucieczki” (*Mangouras przeciwko Hiszpanii* [WI], § 78; *Neumeister przeciwko Austrii*, § 14).

171. Kaucja może być wymagana wyłącznie w czasie, gdy istnieją podstawy uzasadniające tymczasowe aresztowanie (*Musuc przeciwko Mołdowie*, § 42; *Aleksandr Makarov przeciwko Rosji*, § 139). Jeżeli istnieje możliwość uniknięcia ryzyka ucieczki poprzez ustanowienie kaucji lub innych gwarancji, oskarżony musi zostać zwolniony, przy czym należy pamiętać, że w przypadku, gdy przewidywana jest mniej surowa kara, motywacja oskarżonego do ucieczki będzie niższa (*Vrenčev przeciwko Serbii*, § 76). Przy określaniu odpowiedniej wysokości kaucji władze mają obowiązek działać z taką samą starannością, jak przy podejmowaniu decyzji, czy dalsze tymczasowe aresztowanie oskarżonego jest niezbędne (zob. m.in., *Piotr Osuch przeciwko Polsce*, § 39; *Bojilov przeciwko Bułgarii*, § 60; *Skrobol przeciwko Polsce*, § 57).

172. Ponadto, ustanowiona kwota kaucji musi zostać należycie uzasadniona w decyzji określającej kwotę kaucji (*Georgieva przeciwko Bułgarii*, §§ 15, 30 i 31), a przy jej określeniu należy uwzględnić sytuację finansową oskarżonego (*Hristova przeciwko Bułgarii*, § 111) oraz jego zdolność dokonania płatności (*Toshev przeciwko Bułgarii*, §§ 69-73). W pewnych okolicznościach uzasadnionym może być uwzględnienie również wysokości straty zarzucanej oskarżonemu (*Mangouras przeciwko Hiszpanii* [WI], §§ 81 oraz 92).

173. Automatyczna odmowy zwolnienia za kaucją na mocy prawa, bez dokonania kontroli sądowej, jest niezgodna z gwarancjami wynikającymi z Artykułu 5 ust. 3 (*Piruzyan przeciwko Armenii*, § 105; *S.B.C. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, §§ 23-24).

7) *Uzasadnienie okresu aresztowania*

174. Artykuł 5 ust. 3 Konwencji nie może być rozumiany jako dopuszczający tymczasowe aresztowanie bez zastrzeżeń pod warunkiem, że okres aresztowania nie trwa dłużej niż pewien minimalny czas. Władze mają obowiązek uzasadnienia w sposób przekonujący każdego okresu pozbawienia wolności, niezależnie od czasu jego trwania (*Idalov przeciwko Rosji* [WI], § 140; *Tase przeciwko Rumunii*, § 40; *Castravet przeciwko Mołdowie*, § 33; *Belchev przeciwko Bułgarii*, § 82).

8) *Tymczasowe aresztowanie nieletnich*

175. Tymczasowe aresztowanie nieletnich powinno być wykorzystywane wyłącznie jako środek ostateczny; powinno trwać możliwie krótko, a w sytuacji, gdy jest absolutnie konieczne, nieletni nie powinni przebywać razem z dorosłymi (*Nart przeciwko Turcji*, § 31; *Güveç przeciwko Turcji*, § 109).

D. Prawo do bezzwłocznego ustalenia przez sąd legalności pozbawienia wolności (Artykuł 5 ust. 4)

Artykuł 5 ust. 4

„Każdy, kto został pozbawiony wolności przez zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo odwołania się do sądu w celu ustalenia bezzwłocznie przez sąd legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem.”

1) Cel przepisu

176. Artykuł 5 ust. 4 jest przepisem *habeas corpus* Konwencji, który zapewnia osobom zatrzymanym prawo aktywnego dochodzenia sądowej kontroli decyzji o pozbawieniu wolności (*Mooren przeciwko Niemcom* [WI], § 106; *Rakevich przeciwko Rosji*, § 43).

177. Fakt, że Trybunał uznał, iż nie doszło do naruszenia wymogów Artykułu 5 ust. 1 Konwencji nie oznacza, iż Trybunał jest zwolniony z przeprowadzenia weryfikacji zgodności z Artykułem 5 ust. 4. Te dwa ustępy stanowią przepisy odrębne i fakt spełnienia pierwszego z nich nie jest równoznaczny ze spełnieniem drugiego (*Douiyeb przeciwko Holandii* [WI], § 57; *Kolompar przeciwko Belgii*, § 45).

2) Charakter wymaganej kontroli

178. Artykuł 5 ust. 4 uprawnia osobę zatrzymaną bądź aresztowaną do wszczęcia postępowania w celu kontroli przez sąd warunków proceduralnych i materialnych, które są istotne z punktu widzenia „zgodności z prawem”, w rozumieniu Artykułu 5 ust. 1, pozbawienia takiej osoby wolności (zob. m. in, *Idalov przeciwko Rosji* [WI], § 161; *Reinprecht przeciwko Austrii*, § 31).

179. Jeżeli osoba została zatrzymana w sposób, o którym mowa w Artykule 5 ust. 1 lit. c Konwencji, „sąd” musi posiadać kompetencje do zbadania, czy istnieją wystarczające dowody stanowiące podstawę uzasadnionego podejrzenia, że dana osoba popełniła czyn zagrożony karą, ponieważ istnienie takiego podejrzenia jest kluczowe dla „zgodności z prawem” aresztowania w świetle Konwencji (*Nikolova przeciwko Bułgarii* [WI], § 58).

180. W przypadku, gdy osoba została pozbawiona wolności w wyniku wydania przez właściwy sąd wyroku skazującego, kontrola wymagana na podstawie Artykułu 5 ust. 4 stanowi element decyzji sądu podjętej na zakończenie postępowania sądowego (*De Wilde, Ooms i Versyp przeciwko Belgii*, § 76), a zatem dalsza kontrola nie jest wymagana. Natomiast w przypadkach, w których podstawy pozbawienia danej osoby wolności mogą ulegać zmianie wraz z upływem czasu, wymagana jest możliwość odwołania się do organu spełniającego wymogi Artykułu 5 ust. 4 Konwencji (*Kafkaris przeciwko Cyprowi* (no. 2) (dec.)).

181. „Sąd”, do którego osoba aresztowana ma dostęp w celu spełnienia wymogów Artykułu 5 ust. 4, nie musi być sądem klasycznego typu stanowiącym element standardowego systemu sądowego danego kraju (*Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 61). Musi jednakże być organem o „charakterze sądowym” zapewniającym pewne gwarancje proceduralne. A zatem „sąd” musi być niezależny od władzy wykonawczej i stron postępowania (*Stephens przeciwko Malcie* (nr 1), § 95).

182. Aby spełniać wymogi Konwencji, kontrola prowadzona przez sąd krajowy musi być zgodna z materialnymi i proceduralnymi zasadami ustawodawstwa krajowego i musi być prowadzona w sposób zgodny z celem Artykułu 5 ochrony osób przed arbitralnością (*Koendjbiarie przeciwko Holandii*, § 27).

183. Mimo że Artykuł 5 ust. 4 nie zmusza Układających się Stron do wprowadzania dodatkowego szczebla sądownictwa odpowiedzialnego za badanie zgodności z prawem przypadków aresztowania, Państwo, które taki system wprowadza, ma obowiązek zapewnić osobom aresztowanym zasadniczo takie same gwarancje dotyczące odwołania, jakie przysługują względem pierwszej instancji (*Kučera przeciwko Słowacji*, § 107; *Navarra przeciwko Francji*, § 28; *Toth przeciwko Austrii*, § 84).

184. Artykuł 5 ust. 4 nie nakłada na sąd rozpoznający zażalenie dotyczące postanowienia o tymczasowym aresztowaniu obowiązku uwzględnienia wszystkich argumentów zawartych w oświadczeniu skarżącego. Jednakże sąd nie może traktować jako nieistotnych ani pomijać konkretnych faktów przywołanych przez aresztowanego, które mogą wzbudzić wątpliwości w odniesieniu do istnienia warunków „zgodności z prawem” aresztowania w rozumieniu Konwencji (*Ilijkov przeciwko Bułgarii*, § 94).

185. „Sąd” musi posiadać kompetencję do zwolnienia danej osoby, jeżeli uzna, iż pozbawienie wolności nie było zgodne z prawem; nie jest wystarczająca kompetencja wyłącznie do udzielenia rekomendacji (*Benjamin i Wilson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, §§ 33 i 34).

3) Gwarancje proceduralne

186. Określony w Artykule 5 ust. 4 wymóg rzetelności proceduralnej nie nakłada jednolitego, niezmiennego standardu, który należy stosować niezależnie od kontekstu, faktów i okoliczności. Mimo, że nie zawsze jest konieczne, by postępowanie na podstawie Artykułu 5 ust. 4 było związane z takimi samymi gwarancjami, jakie wymagane są na podstawie Artykułu 6 w odniesieniu do postępowania karnego czy cywilnego, musi odbywać się ono przed sądem i zapewniać gwarancje właściwe dla danego rodzaju pozbawienia wolności (*A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 203; *Idalov przeciwko Rosji* [WI], § 161).

187. W przypadku osoby, której pozbawienie wolności podlega Artykułowi 5 ust. 1 lit. c, wymagana jest przesłuchanie (*Nikolova przeciwko Bułgarii* [WI], § 58). Możliwość przesłuchania osoby zatrzymanej osobiście lub przez przedstawiciela stanowi jedną z fundamentalnych gwarancji proceduralnych stosowanych w odniesieniu do pozbawienia wolności (*Kampanis przeciwko Grecji*, § 47).

Jednakże Artykuł 5 ust. 4 nie wymaga, by osoba aresztowana została wysłuchana każdorazowo po złożeniu zażalenia na decyzję o przedłużeniu tymczasowego aresztowania, lecz powinna istnieć możliwość skorzystania z prawa do wysłuchania w uzasadnionych odstępach czasu (*Çatal przeciwko Turcji*, § 33; *Altınok przeciwko Turcji*, § 45).

188. Postępowanie musi mieć charakter kontrydiktoryjny i należy zawsze przestrzegać zasady „równości broni” stron (*Reinprecht przeciwko Austrii*, § 31; *A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 204). W sprawach dotyczących tymczasowego aresztowania, ze względu na fakt, że utrzymywanie się uzasadnionego podejrzenia, iż osoba oskarżona popełniła czyn zagrożony karą, stanowi warunek *sine qua non* zgodności z prawem przedłużenia tymczasowego aresztowania, aresztowany musi mieć możliwość skutecznego zakwestionowania podstawy przedstawianych mu zarzutów. Może to wymagać od sądu przesłuchania świadków, których zeznania mogą mieć wpływ na dalszą zgodność aresztowania z prawem (*Țurcan przeciwko Mołdowie*, §§ 67-70), a także udostępnienia aresztowanemu lub jego przedstawicielowi dokumentów zawartych w aktach sprawy, które stanowią podstawę oskarżenia (*Fodale przeciwko Włochom*; *Korneykova przeciwko Ukrainie*, § 68).

189. Zasada kontradiktoryjności i równości broni musi być przestrzegana również w postępowaniu przed sądem apelacyjnym (zob. *Çatal przeciwko Turcji*, §§ 33-34 oraz odwołania do spraw wskazanych w tymże wyroku).

4) Wymóg „bezzwłoczności”

190. Artykuł 5 ust. 4, gwarantując osobom zatrzymanym prawo wszczęcia postępowania celem zakwestionowania zgodności z prawem faktu pozbawienia ich wolności, ustanawia także prawo takich osób – po wszczęciu takiego postępowania – do bezzwłocznego ustalenia przez sąd legalności pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem (*Idalov przeciwko Rosji* [WI], § 154; *Baranowski przeciwko Polsce*, § 68). Kwestia, czy przestrzegano prawa do bezzwłocznego ustalenia, musi zostać rozstrzygnięta w świetle okoliczności konkretnej sprawy (*Rehbock przeciwko Słowenii*, § 84).

191. Możliwość weryfikacji prawnej musi być zapewniona wkrótce po dokonaniu aresztowania osoby, a następnie w uzasadnionych odstępach czasu, jeżeli zachodzi taka konieczność (*Molotchko przeciwko Ukrainie*, § 148; *Varbanov przeciwko Bułgarii*, § 45; *Kurt przeciwko Turcji*, § 123).

192. Pojęcie „bezzwłocznie” („speedily”, „à bref délai”) wskazuje na niższy stopień pilności niż „niezwłocznie” („promptly”, „aussitôt”) w Artykule 5 ust. 3 (*E. przeciwko Norwegii*, § 64; *Brogan i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* § 59).

(a) OKRES, KTÓRY NALEŻY UWZGLĘDNIĆ

193. Trybunał przyjął za punkt wyjścia moment złożenia wniosku o uchylenie aresztu/wszczęcia postępowania. Odnośny okres upływa wraz z ostatecznym rozstrzygnięciem co do legalności tymczasowego aresztowania skarżącego, z uwzględnieniem ewentualnych zażaleń (*Sanchez-Reisse przeciwko Szwajcarii*, § 54; *E. przeciwko Norwegii*, § 64).

194. W sytuacji, gdy przed odwołaniem się do sądu, należy wyczerpać środki administracyjne, upływ czasu określa się od momentu przekazania sprawy do władz administracyjnych (*Sanchez-Reisse przeciwko Szwajcarii*, § 54).

195. Jeżeli postępowanie toczyło się na dwóch poziomach sądownictwa, należy przeprowadzić ocenę łączną w celu sprawdzenia, czy spełniony został wymóg „bezzwłoczności” (*Hutchison Reid przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 78; *Navarra przeciwko Francji*, § 28).

(b) ISTOTNE CZYNNIKI, KTÓRE NALEŻY UWZGLĘDNIĆ PRZY OCENIE BEZZWŁOCZNOŚCI

196. Terminu „bezzwłocznie” nie można definiować w sposób abstrakcyjny. Podobnie jak w przypadku określenia „w rozsądnym terminie” stosowanym w Artykule 5 ust. 3 oraz Artykule 6 ust. 1 należy określać go w świetle okoliczności danej sprawy (*R.M.D. przeciwko Szwajcarii*, § 42).

197. Przy ocenie bezzwłoczności wymaganej przepisem Artykułu 5 ust. 4 należy uwzględnić czynniki porównywalne z tymi, które odgrywają ważną rolę w odniesieniu do wymogu rozpoznania sprawy przez sąd w rozsądnym terminie na podstawie Artykułu 5 ust. 3 oraz Artykułu 6 ust. 1 Konwencji, przykładowo staranność władz, ewentualne opóźnienia spowodowane przez osobę zatrzymaną oraz inne czynniki skutkujące opóźnieniem, które nie pociągają za sobą odpowiedzialności Państwa (*Mooren przeciwko Niemcom* [WI], § 106; *Kolompar przeciwko Belgii*, § 42).

198. O ile w przypadku spraw objętych zakresem przepisu Artykułu 6 ust. 1 za zasadę ogólną można przyjąć przykładowo okres jednego roku, Artykuł 5 ust. 4 – dotyczący

zagadnienia wolności, wymaga działania w sposób szczególnie szybki (*Panchenko przeciwko Rosji*, § 117). W sytuacji, gdy stawką jest wolność osobista osoby, Trybunał stosuje niezwykle surowe zasady dotyczące spełnienia przez Państwo wymogu bezzwłocznego ustalenia legalności pozbawienia wolności (zob. np. *Kadem przeciwko Malcie*, §§ 44-45, gdzie Trybunał uznał za nadmiernie długi okres siedemnastu dni na ustalenie legalności pozbawienia skarżącego wolności oraz *Mamedova przeciwko Rosji*, § 96, w którym to przypadku postępowanie apelacyjne toczące się przez, *inter alia*, dwadzieścia sześć dni zostało uznane za stanowiące naruszenie wymogu „bezzwłoczności”).

199. W przypadku, gdy rozstrzygnięcie obejmuje kwestie bardziej złożone – przykładowo stan zdrowia osoby aresztowanej – można je uwzględnić przy ocenie, jak długi okres czasu jest „rozsądny” w rozumieniu Artykułu 5 ust. 4. Jednakże nawet w złożonych sprawach istnieją czynniki, które wymagają przeprowadzenia przez władze kontroli w sposób szczególnie szybki, w tym domniemanie niewinności w przypadku tymczasowego aresztowania (*Frasik przeciwko Polsce*, § 63; *Jablonski przeciwko Polsce*, §§ 91-93).

200. Aresztowanie w sprawach karnych wymaga krótkich odstępów czasu pomiędzy poszczególnymi kontrolami (*Bezicheri przeciwko Włochom*, § 21).

201. Jeżeli okres czasu przed podjęciem decyzji jest *prima facie* niezgodny z pojęciem bezzwłoczności, Trybunał zwróci się do danego Państwa z prośbą o wyjaśnienie przyczyn opóźnienia lub przedstawienie wyjątkowych podstaw uzasadniających okres czasu, który w danej sprawie upłynął (*Musiał przeciwko Polsce* [WI], § 44; *Koendjibiharie przeciwko Holandii*, § 29).

202. Nadmierne obciążenie pracą i okres urlopowy nie mogą stanowić uzasadnienia okresu bezczynności władz sądowych (*E. przeciwko Norwegii*, § 66; *Bezicheri przeciwko Włochom*, § 25).

E. Prawo do odszkodowania z tytułu niezgodnego z prawem pozbawienia wolności (Artykuł 5 ust. 5)

Artykuł 5 ust. 5

„Każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania.”

1) Zakres zastosowania

203. Prawo do odszkodowania określone w ust. 5 zakłada, że władze krajowe lub Trybunał uznały, iż doszło do naruszenia jednego z pozostałych ustępów (zob. m.in., *N.C. przeciwko Włochom* [WI], § 49; *Pantea przeciwko Rumunii*, § 262; *Vachev przeciwko Bułgarii*, § 78).

204. W przypadku braku stwierdzenia przez władze krajowe naruszenia pozostałych przepisów Artykułu 5, bezpośrednio lub co do zasady, w pierwszej kolejności Trybunał ma obowiązek ustalić, czy doszło do takiego naruszenia, które uzasadniałoby zastosowanie Artykułu 5 ust. 5 (zob. np. *Nechiporuk i Yonkalo przeciwko Ukrainie*, §§ 227 i 229; *Yankov przeciwko Bułgarii*, §§ 190-193).

205. Możliwość zastosowania Artykułu 5 ust. 5 nie jest uzależniona ani od uznania przez władze krajowe niezgodności (aresztowania) z prawem ani dowodu, że w przypadku, gdyby nie doszło do naruszenia, osoba zostałaby zwolniona (*Blackstock przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 51; *Waite przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 73). Zatrzymanie lub aresztowanie może być zgodne z prawem krajowym, a jednocześnie stanowić naruszenie

Artykułu 5, co oznacza, że zastosowanie ma przepis Artykułu 5 ust. 5 (*Harkmann przeciwko Estonii*, § 50).

2) Dochodzenie odszkodowania przed sądem

206. Artykuł 5 ust. 5 określa bezpośrednie i wykonalne dochodzenia odszkodowania przed sądami krajowymi (zob. *A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], § 229; *Storck przeciwko Niemcom*, § 122).

3) Dostępność odszkodowania

207. Artykuł 5 ust. 5 jest spełniony, jeżeli istnieje możliwość wniesienia o odszkodowanie z tytułu pozbawienia wolności odbywanego w warunkach sprzecznych z wymogami ust. 1, 2, 3 lub 4 (zob. m. in. *Michalák przeciwko Słowacji*, § 204; *Lobanov przeciwko Rosji*, § 54).

208. Wykonalne prawo do odszkodowania musi być dostępne przed lub po wydaniu wyroku przez Trybunał (*Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], §§ 183-184; *Brogan i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 67).

209. Dla skutecznego korzystania z prawa do odszkodowania niezbędny jest wystarczający poziom pewności (zob. np., *Ciulla przeciwko Włochom*, § 44; *Sakik i Inni przeciwko Turcji*, § 60). Odszkodowanie musi być dostępne zarówno w teorii (*Dubovik przeciwko Ukrainie*, § 74), jak i w praktyce (*Chitayev i Chitayev przeciwko Rosji*, § 195).

210. Przy rozpoznawaniu roszczeń dotyczących odszkodowania władze krajowe obowiązane są interpretować i stosować prawo w duchu Artykułu 5, bez nadmiernego formalizmu (*Shulgin przeciwko Ukrainie*, § 65; *Houtman i Meeus przeciwko Belgii*, § 46).

4) Charakter odszkodowania

211. Prawo do odszkodowania dotyczy przede wszystkim odszkodowania finansowego i nie obejmuje prawa do zapewnienia zwolnienia osoby aresztowanej, które jest objęte zakresem Artykułu 5 ust. 4 Konwencji (*Bozano przeciwko Francji*, decyzja Komisji).

212. Zaliczenie okresu tymczasowego aresztowania na poczet kary nie stanowi odszkodowania wymaganego przepisem Artykułu 5 ust. 5, ze względu na jego charakter niefinansowy (*Włoch przeciwko Polsce (nr 2)*, § 32).

5) Istnienie szkody

213. Artykuł 5 ust. 5 Konwencji nie zabrania Umawiającym się Państwom uzależnienia przyznania odszkodowania od możliwości wykazania przez zainteresowaną osobę szkody poniesionej przez nią w wyniku naruszenia przepisu. Nie może być mowy o „odszkodowaniu” w sytuacji, gdy nie wystąpiła szkoda o charakterze pieniężnym lub niepieniężnym (*Wassink przeciwko Holandii*, § 38).

214. Z drugiej strony nadmierny formalizm przy żądaniu przedstawienia dowodu poniesienia szkody niepieniężnej z tytułu niezgodnego z prawem pozbawienia wolności nie jest zgodny z prawem do odszkodowania (*Danev przeciwko Bułgarii*, §§ 34-35).

6) Kwota odszkodowania

215. Artykuł 5 ust. 5 Konwencji nie uprawnia skarżącego do otrzymania konkretnej kwoty odszkodowania (*Damian-Burueana i Damian przeciwko Rumunii*, § 89; *Çağdaş Şahin przeciwko Turcji*, § 34).

216. Jednakże odszkodowanie w kwocie bardzo niskiej lub nieproporcjonalnej do powagi naruszenia nie będzie zgodne z wymogami Artykułu 5 ust. 5 z tego względu, że w takiej sytuacji prawo zagwarantowane tym przepisem stałoby się jedynie teoretyczne i iluzoryczne (*Cumber przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, decyzja Komisji; *Attard przeciwko Malcie* (dec.)).

217. Przyznana kwota nie może być znacznie niższa niż kwota przyznana przez Trybunał w podobnych sprawach (*Ganea przeciwko Mołdowie*, § 30; *Cristina Boicenco przeciwko Mołdowie*, § 43).

LISTA WYROKÓW I DECYZJI

Trybunał wydaje wyroki i decyzje w języku angielskim i/lub francuskim, które są oficjalnymi językami Trybunału. Linki do spraw przywoływanych w Wytycznych odnoszą się do oryginalnych tekstów wyroków i decyzji. Wyroki oraz decyzje Trybunału są udostępniane w bazie danych HUDOC na stronie internetowej Trybunału (www.echr.coe.int). Baza HUDOC zawiera także tłumaczenia wielu istotnych spraw na około dwadzieścia języków niebędących językami oficjalnymi oraz linki do blisko stu zbiorów orzecznictwa online opracowanych przez osoby trzecie.

- A. i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 51776/08, 29 listopada 2011 r.
A. i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 3455/05, ETPCz 2009 r.
Adamov przeciwko Szwajcarii, nr 3052/06, 21 czerwca 2011 r.
Airey przeciwko Irlandii, nr 6289/73, decyzja Komisji z dnia 7 lipca 1977 r., D.R. 8, str. 42
Aleksandr Makarov przeciwko Rosji, nr 15217/07, 12 marca 2009 r.
Aleksanyan przeciwko Rosji, nr 46468/06, 22 grudnia 2008 r.
Altınok przeciwko Turcji, nr 31610/08, 29 listopada 2011 r.
Ambruszkiewicz przeciwko Polsce, nr 38797/03, 4 maja 2006 r.
Amuur przeciwko Francji, 25 czerwca 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III
Angelova przeciwko Bułgarii, nr 38361/97, ETPCz 2002-IV
Aquilina przeciwko Malcie [WI], nr 25642/94, ETPCz 1999-III
Ashingdane przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 28 maja 1985, Seria A nr 93
Assanidze przeciwko Gruzji [WI], nr 71503/01, ETPCz 2004-II
Assenov i Inni przeciwko Bułgarii, 28 października 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII
Attard przeciwko Malcie (dec.), nr 46750/99, 28 września 2000 r.
Austin i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 39692/09, 40713/09 i 41008/09, 15 marca 2012 r.
B. przeciwko Austrii, 28 marca 1990 r., Seria A nr 175
Baranowski przeciwko Polsce, nr 28358/95, ETPCz 2000-III
Becciev przeciwko Mołdowie, nr 9190/03, 4 października 2005 r.
Beiere przeciwko Łotwie, nr 30954/05, 29 listopada 2011 r.
Bejaoui przeciwko Grecji, nr 23916/94, decyzja Komisji z dnia 6 kwietnia 1995 r.
Belchev przeciwko Bułgarii, nr 39270/98, 8 kwietnia 2004 r.
Belevitskiy przeciwko Rosji, nr 72967/01, 1 marca 2007 r.
Benham przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 10 czerwca 1996 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III
Benjamin i Wilson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 28212/95, 26 września 2002 r.
Bergmann przeciwko Estonii, nr 38241/04, 29 maja 2008 r.
Bezicheri przeciwko Włochom, 25 października 1989 r., Seria A nr 164
Blackstock przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 59512/00, 21 czerwca 2005 r.
Boicenco przeciwko Mołdowie, nr 41088/05, 11 lipca 2006 r.
Bojilov przeciwko Bułgarii, nr 45114/98, 22 grudnia 2004 r.
Bollan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), nr 42117/98, ETPCz 2000-V
Bordovskiy przeciwko Rosji, nr 49491/99, 8 lutego 2005 r.
Bouamar przeciwko Belgii, 29 lutego 1988 r., Seria A nr 129
Bozano przeciwko Francji, nr 9990/82, decyzja Komisji z dnia 15 maja 1984 r., D.R. 39, 119
Bozano przeciwko Francji, 18 grudnia 1986 r., Seria A nr 111
Brand przeciwko Holandii, nr 49902/99, 11 maja 2004 r.
Brega i Inni przeciwko Mołdowie, nr 61485/08, 24 stycznia 2012 r.
Brincat przeciwko Włochom, 26 listopada 1992 r., Seria A nr 249-A
Brogan i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 29 listopada 1988 r., Seria A nr 145-B

- Bykov przeciwko Rosji* [WI], nr 4378/02, 10 marca 2009 r.
- Çağdaş Şahin przeciwko Turcji*, nr 28137/02, 11 kwietnia 2006 r.
- Calmanovici przeciwko Rumunii*, nr 42250/02, 1 lipca 2008 r.
- Castravet przeciwko Mołdowie*, nr 23393/05, 13 marca 2007 r.
- Çatal przeciwko Turcji*, nr 26808/08, 17 kwietnia 2012 r.
- Chahal przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 15 listopada 1996 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V
- Chitayev i Chitayev przeciwko Rosji*, nr 59334/00, 18 stycznia 2007 r.
- Chraidi przeciwko Niemcom*, nr 65655/01, ETPCz 2006-XII
- Ciulla przeciwko Włochom*, 22 lutego 1989 r., Seria A nr 148
- Clooth przeciwko Belgii*, 12 grudnia 1991 r., Seria A nr 225
- Čonka przeciwko Belgii*, nr 51564/99, ETPCz 2002-I
- Creangă przeciwko Rumunii* [WI], nr 29226/03, 23 lutego 2012 r.
- Cristina Boicenco przeciwko Mołdowie*, nr 25688/09, 27 września 2011 r.
- Cumber przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 28779/95, decyzja Komisji z dnia 27 listopada 1996 r.
- D.D. przeciwko Litwie*, nr 13469/06, 14 lutego 2012 r.
- D.G. przeciwko Irlandii*, nr 39474/98, ETPCz 2002-III
- Dacosta Silva przeciwko Hiszpanii*, nr 69966/01, ETPCz 2006-XIII
- Damian-Burueana i Damian przeciwko Rumunii*, nr 6773/02, 26 maja 2009 r.
- Danev przeciwko Bułgarii*, nr 9411/05, 2 września 2010 r.
- De Jong, Baljet i Van den Brink przeciwko Holandii*, 22 maja 1984 r., Seria A nr 77
- Delcourt przeciwko Belgii*, nr 2689/65, decyzja Komisji z dnia 7 lutego 1967 r., o której mowa w raporcie Komisji z dnia 1 października 1968 r.
- Dereci przeciwko Turcji*, nr 77845/01, 24 maja 2005 r.
- De Wilde, Ooms i Versyp przeciwko Belgii*, 18 listopada 1970 r., Seria A nr 12
- Dikme przeciwko Turcji*, nr 20869/92, ETPCz 2000-VIII
- Douiyeב przeciwko Holandii* [WI], nr 31464/96, 4 sierpnia 1999 r.
- Drozd i Janousek przeciwko Francji i Hiszpanii*, 26 czerwca 1992 r., Seria A nr 240
- Dubovik przeciwko Ukrainie*, nr 33210/07 i nr 41866/08, 15 października 2009 r.
- E. przeciwko Norwegii*, 29 sierpnia 1990 r., Seria A nr 181-A
- Elci i Inni przeciwko Turcji*, nr 23145/93 i nr 25091/94, 13 listopada 2003 r.
- Engel i Inni przeciwko Holandii*, 8 czerwca 1976 r., Seria A nr 22
- Enhorn przeciwko Szwecji*, nr 56529/00, ETPCz 2005-I
- Epple przeciwko Niemcom*, nr 77909/01, 24 marca 2005 r.
- Erdagöz przeciwko Turcji*, nr 21890/93, 22 października 1997 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VI
- Erkalo przeciwko Holandii*, 2 września 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI
- Farhad Aliyev przeciwko Azerbejdżanowi*, nr 37138/06, 9 listopada 2010 r.
- Fodale przeciwko Włochom*, nr 70148/01, ETPCz 2006-VII
- Foka przeciwko Turcji*, nr 28940/95, 24 czerwca 2008 r.
- Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 30 sierpnia 1990 r., Seria A nr 182
- Frasik przeciwko Polsce*, nr 22933/02, ETPCz 2010 (wyjątki)
- Freda przeciwko Włochom*, nr 8916/80, decyzja Komisji z dnia 7 października 1980 r., D.R. 21, str. 254
- Ganea przeciwko Mołdowie*, nr 2474/06, 17 maja 2011 r.
- G.K. przeciwko Polsce*, nr 38816/97, 20 stycznia 2004 r.
- Gaidjurgis przeciwko Litwie* (dec.), nr 49098/99, 16 czerwca 2001 r.
- Galstyan przeciwko Armenii*, nr 26986/03, 15 listopada 2007 r.
- Garycki przeciwko Polsce*, nr 14348/02, 6 lutego 2007 r.
- Gasiński przeciwko Łotwie*, nr 69458/01, 19 kwietnia 2011 r.

Gatt przeciwko Malcie, nr 28221/08, ETPCz 2010
Gebremedhin [Gaberamadhien] przeciwko Francji, nr 25389/05, ETPCz 2007-II
Georgieva przeciwko Bułgarii, nr 16085/02, 3 lipca 2008 r.
Gillan i Quinton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 4158/05, ETPCz 2010-(wyjątki)
Giorgi Nikolaishvili przeciwko Gruzji, nr 37048/04, 13 stycznia 2009 r.
Giulia Manzoni przeciwko Włochom, 1 lipca 1997 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1997-IV
Górski przeciwko Polsce, nr 28904/02, 4 października 2005 r.
Güveç przeciwko Turcji, nr 70337/01, ETPCz 2009 (wyjątki)
Guzzardi przeciwko Włochom, 6 listopada 1980 r., Seria A nr 39
H.L. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 45508/99, ETPCz 2004-IX
H.M. przeciwko Szwajcarii, nr 39187/98, ETPCz 2002-II
Harkmann przeciwko Estonii, nr 2192/03, 11 lipca 2006 r.
Hilda Hafsteinsdóttir przeciwko Islandii, nr 40905/98, 8 czerwca 2004
Hood przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 27267/95, ETPCz 1999-I
Houtman i Meeus przeciwko Belgii, nr 22945/07, 17 marca 2009 r.
Hristova przeciwko Bułgarii, nr 60859/00, 7 grudnia 2006 r.
Huber przeciwko Szwajcarii, 23 października 1990 r., Seria A nr 188
Hutchison Reid przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 50272/99, ETPCz 2003-IV
I.A. przeciwko Francji, 23 września 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII
I.I. przeciwko Bułgarii, nr 44082/98, 9 czerwca 2005 r.
Ichin i Inni przeciwko Ukrainie, nr 28189/04 i nr 28192/04, 21 grudnia 2010 r.
Idalov przeciwko Rosji [WI], nr 5826/03, 22 maja 2012 r.
Ilaşcu i Inni przeciwko Mołdowie i Rosji [WI], nr 48787/99, ETPCz 2004-VII
Ilijkov przeciwko Bułgarii, nr 33977/96, 26 lipca 2001 r.
Iliya Stefanov przeciwko Bułgarii, nr 65755/01, 22 maja 2008 r.
Ipek i Inni przeciwko Turcji, nr 17019/02 and 30070/02, 3 lutego 2009 r.
Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 18 stycznia 1978 r., Seria A nr 25
Iskandarov przeciwko Rosji, nr 17185/05, 23 września 2010 r.
Jablonski przeciwko Polsce, nr 33492/96, 21 grudnia 2000 r.
Jarzyński przeciwko Polsce, nr 15479/02, 4 października 2005 r.
Ječius przeciwko Litwie, nr 34578/97, ETPCz 2000-IX
Kerr przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), nr 40451/98, 7 grudnia 1999 r.
Kaboulov przeciwko Ukrainie, nr 41015/04, 19 listopada 2009 r.
Kadem przeciwko Malcie, nr 55263/00, 9 stycznia 2003 r.
Kafkaris przeciwko Cypru (no. 2) (dec.), nr 9644/09, 21 czerwca 2011 r.
Kalashnikov przeciwko Rosji, nr 47095/99, ETPCz 2002-VI
Kallweit przeciwko Niemcom, nr 17792/07, 13 stycznia 2011 r.
Kampanis przeciwko Grecji, nr 17977/91, 13 lipca 1995 r.
Kanagaratnam przeciwko Belgii, nr 15297/09, 13 grudnia 2011 r.
Kandzhov przeciwko Bułgarii, nr 68294/01, 6 listopada 2008 r.
Kane przeciwko Cypru (dec.), nr 33655/06, 13 września 2011 r.
Kharin przeciwko Rosji, nr 37345/03, 3 lutego 2011 r.
Khodorkovskiy przeciwko Rosji, nr 5829/04, 31 maja 2011 r.
Khudoyorov przeciwko Rosji, nr 6847/02, ETPCz 2005-X (wyjątki)
Koendjibiharie przeciwko Holandii, 25 października 1990 r., Seria A nr 185-B
Kolompar przeciwko Belgii, 24 września 1992 r., Seria A nr 235-C
Koniarska przeciwko Zjednoczonemu Królestwu nr 33670/96, (dec.) 12 października 2000 r.
Korneykova przeciwko Ukrainie, nr 39884/05, 19 stycznia 2012 r.
Kortesis przeciwko Grecji, nr 60593/10, 12 czerwca 2012 r.
Krejčíř przeciwko Republice Czeskiej, nr 39298/04 i nr 8723/05, 26 marca 2009 r.
Kučera przeciwko Słowacji, nr 48666/99, 17 lipca 2007 r.

Kudła przeciwko Polsce [WI], nr 30210/96, ETPCz 2000-XI
Kurt przeciwko Turcji, 25 maja 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III
Labita przeciwko Włochom [WI], nr 26772/95, ETPCz 2000-IV
Ladent przeciwko Polsce, nr 11036/03, 18 marca 2008 r.
Laumont przeciwko Francji, nr 43626/98, ETPCz 2001-XI
Lavents przeciwko Łotwie, nr 58442/00, 28 listopada 2002 r.
Lawless przeciwko Irlandii (no. 3), 1 lipca 1961, Seria A nr 3
Lebedev przeciwko Rosji, nr 4493/04, 25 października 2007 r.
Lelièvre przeciwko Belgii, nr 11287/03, 8 listopada 2007 r.
Letellier przeciwko Francji, 26 czerwca 1991 r., Seria A nr 207
Lloyd i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 29798/96, 30395/96, 34327/96, 34341/96, 35445/97, 36267/97, 36367/97, 37551/97, 37706/97, 38261/97, 39378/98, 41590/98, 41593/98, 42040/98, 42097/98, 45420/99, 45844/99, 46326/99, 47144/99, 53062/99, 53111/99, 54969/00, 54973/00, 54997/00, 55046/00, 55068/00, 55071/00, 56109/00, 56231/00, 56232/00, 56233/00, 56429/00, 56441/00, 2460/03, 2482/03, 2483/03, 2484/03 i 2490/03, 1 marca 2005 r.
Lobanov przeciwko Rosji, nr 16159/03, 16 października 2008 r.
Luberti przeciwko Włochom, 23 lutego 1984 r., Seria A nr 75
M. przeciwko Niemcom, nr 19359/04, ETPCz 2009
Mahdid i Haddar przeciwko Austrii (dec.), nr 74762/01, ETPCz 2005-XIII (wyjątki)
Mamedova przeciwko Rosji, nr 7064/05, 1 czerwca 2006 r.
Mancini przeciwko Włochom, nr 44955/98, ETPCz 2001-IX
Mangouras przeciwko Hiszpanii [WI], nr 12050/04, ETPCz 2010
Marturana przeciwko Włochom, nr 63154/00, 4 marca 2008 r.
Matznetter przeciwko Austrii, 10 listopada 1969 r., Seria A nr 10
McKay przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], nr 543/03, ETPCz 2006-X
McVeigh i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, nr 8022/77, 8025/77, 8027/77, raport Komisji z dnia 18 marca 1981 r.
Medova przeciwko Rosji, nr 25385/04, 15 stycznia 2009 r.
Medvedyev i Inni przeciwko Francji [WI], nr 3394/03, ETPCz 2010
Meloni przeciwko Szwajcarii, nr 61697/00, 10 kwietnia 2008 r.
Michalák przeciwko Słowacji, nr 30157/03, 8 lutego 2011 r.
Minjat przeciwko Szwajcarii, nr 38223/97, 28 października 2003 r.
Mogos i Inni przeciwko Rumunii (dec.), nr 20420/02, 6 maja 2004 r.
Molotchko przeciwko Ukrainie, nr 12275/10, 26 kwietnia 2012 r.
Monnell i Morris przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 2 marca 1987 r., Seria A nr 115
Mooren przeciwko Niemcom [WI], nr 11364/03, 9 lipca 2009 r.
Morsink przeciwko Holandii, nr 48865/99, 11 maja 2004 r.
Mubilanzila majaka i Kaniki Mitunga przeciwko Belgii, nr 13178/03, ETPCz 2006-XI
Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [WI], 28 października 1994 r., Seria A nr 300-A
Musiał przeciwko Polsce [WI], nr 24557/94, ETPCz 1999-II
Musuc przeciwko Mołdowie, nr 42440/06, 6 listopada 2007 r.
N.C. przeciwko Włochom [WI], nr 24952/94, ETPCz 2002-X
Nart przeciwko Turcji, nr 20817/04, 6 maja 2008 r.
Nasrullojev przeciwko Rosji, nr 656/06, 11 października 2007 r.
Năstase-Silivestru przeciwko Rumunii, nr 74785/01, 4 października 2007 r.
Navarra przeciwko Francji, 23 listopada 1993 r., Seria A nr 273-B
Nechiporuk i Yonkalo przeciwko Ukrainie, nr 42310/04, 21 kwietnia 2011 r.
Neumeister przeciwko Austrii, 27 czerwca 1968 r., Seria A nr 8
Niedbala przeciwko Polsce, nr 27915/95, 4 lipca 2000 r.
Nielsen przeciwko Danii, 28 listopada 1988 r., Seria A nr 144

- Nikolov przeciwko Bułgarii*, nr 38884/97, 30 stycznia 2003 r.
- Nikolova przeciwko Bułgarii* [WI], nr 31195/96, ETPCz 1999-II
- Nikolova przeciwko Bułgarii* (no. 2), nr 40896/98, 30 września 2004 r.
- Novotka przeciwko Słowacji* (dec.), nr 47244/99, 4 listopada 2003 r.
- Nowak przeciwko Ukrainie*, nr 60846/10, 31 marca 2011 r.
- Nowicka przeciwko Polsce*, nr 30218/96, 3 grudnia 2002 r.
- O.H. przeciwko Niemcom*, nr 4646/08, 24 listopada 2011 r.
- O'Hara przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 37555/97, ETPCz 2001-X
- Osypenko przeciwko Ukrainie*, nr 4634/04, 9 listopada 2010 r.
- Öcalan przeciwko Turcji* (dec.), nr 46221/99, 14 grudnia 2000 r.
- Öcalan przeciwko Turcji* [WI], nr 46221/99, ETPCz 2005-IV
- Oral i Atabay przeciwko Turcji*, nr 39686/02, 23 czerwca 2009 r.
- Panchenko przeciwko Rosji*, nr 45100/98, 8 lutego 2005 r.
- Pankiewicz przeciwko Polsce*, nr 34151/04, 12 lutego 2008 r.
- Pantea przeciwko Rumunii*, nr 33343/96, ETPCz 2003-VI (wyjątki)
- Paradis przeciwko Niemcom* (dec.), nr 4065/04, 4 września 2007 r.
- Piotr Baranowski przeciwko Polsce*, nr 39742/05, 2 października 2007 r.
- Piotr Osuch przeciwko Polsce*, nr 30028/06, 3 listopada 2009 r.
- Piruzyan przeciwko Armenii*, nr 33376/07, 26 czerwca 2012 r.
- Prencipe przeciwko Monako*, nr 43376/06, 16 lipca 2009 r.
- Quinn przeciwko Francji*, 22 marca 1995 r., Seria A nr 311
- R.L. i M.-J.D. przeciwko Francji*, nr 44568/98, 19 maja 2004 r.
- R.M.D. przeciwko Szwajcarii*, 26 września 1997 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VI
- Rahimi przeciwko Grecji*, nr 8687/08, 5 kwietnia 2011 r.
- Rakevich przeciwko Rosji*, nr 58973/00, 28 października 2003 r.
- Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, nr 25965/04, ETPCz 2010 (wyjątki)
- Rehbock przeciwko Słowenii*, nr 29462/95, ETPCz 2000-XII
- Reinprecht przeciwko Austrii*, nr 67175/01, ETPCz 2005-XII
- Riad i Idiab przeciwko Belgii*, nr 29787/03 i 29810/03, 24 stycznia 2008 r.
- Riera Blume i Inni przeciwko Hiszpanii*, nr 37680/97, ETPCz 1999-VII
- S.B.C. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 39360/98, 19 czerwca 2001 r.
- S.P. przeciwko Belgii* (dec.), nr 12572/08, 14 czerwca 2011 r.
- Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 13229/03, 11 lipca 2006 r.
- Saadi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 13229/03, ETPCz 2008
- Sadegül Özdemir przeciwko Turcji*, nr 61441/00, 2 sierpnia 2005 r.
- Sakik i Inni przeciwko Turcji*, 26 listopada 1997 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII
- Salayev przeciwko Azerbejdżanowi*, nr 40900/05, 9 listopada 2010 r.
- Sanchez-Reisse przeciwko Szwajcarii*, 21 października 1986 r., Seria A nr 107
- Sarigiannis przeciwko Włochom*, nr 14569/05, 5 kwietnia 2011 r.
- Schiesser przeciwko Szwajcarii*, 4 grudnia 1979 r., Seria A nr 34
- Schwabe i M.G. przeciwko Niemcom*, nr 8080/08, 1 grudnia 2011 r.
- Scott przeciwko Hiszpanii*, 18 grudnia 1996 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI
- Selçuk przeciwko Turcji*, nr 21768/02, 10 stycznia 2006 r.
- Shabani przeciwko Szwajcarii*, nr 29044/06, 5 listopada 2009 r.
- Shamayev i Inni przeciwko Gruzji i Rosji*, nr 36378/02, ETPCz 2005-III
- Shamsa przeciwko Polsce*, nr 45355/99 i 45357/99, 27 listopada 2003 r.
- Shimovolos przeciwko Rosji*, nr 30194/09, 21 czerwca 2011 r.
- Shtukaturov przeciwko Rosji*, nr 44009/05, ETPCz 2008
- Shulgin przeciwko Ukrainie*, nr 29912/05, 8 grudnia 2011 r.
- Skroboł przeciwko Polsce*, nr 44165/98, 13 września 2005 r.

- Smirnova przeciwko Rosji*, nr 46133/99 i nr 48183/99, § ..., ETPCz 2003-IX (wyjątki)
- Soldatenko przeciwko Ukrainie*, nr 2440/07, 23 października 2008 r.
- Solmaz przeciwko Turcji*, nr 27561/02, 16 stycznia 2007 r.
- Stanev przeciwko Bułgarii* [WI], nr 36760/06, 17 stycznia 2012 r.
- Stašaitis przeciwko Litwie*, nr 47679/99, 21 marca 2002 r.
- Steel i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 23 września 1998 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII
- Stephens przeciwko Malcie (no. 1)*, nr 11956/07, 21 kwietnia 2009 r.
- Stephens przeciwko Malcie (no. 2)*, nr 33740/06, 21 kwietnia 2009 r.
- Stepuleac przeciwko Mołdowie*, nr 8207/06, 6 listopada 2007 r.
- Stoichkov przeciwko Bułgarii*, nr 9808/02, 24 marca 2005 r.
- Storck przeciwko Niemcom*, nr 61603/00, ETPCz 2005-V
- Sulaoja przeciwko Estonii*, nr 55939/00, 15 lutego 2005 r.
- Svipsta przeciwko Łotwie*, nr 66820/01, ETPCz 2006-III (wyjątki)
- Tepe przeciwko Turcji*, nr 31247/96, 21 grudnia 2004 r.
- Tase przeciwko Rumunii*, nr 29761/02, 10 czerwca 2008 r.
- Tiron przeciwko Rumunii*, nr 17689/03, 7 kwietnia 2009 r.
- Toshev przeciwko Bułgarii*, nr 56308/00, 10 sierpnia 2006 r.
- Toth przeciwko Austrii*, 12 grudnia 1991 r., Seria A nr 224
- Tsirlis i Kouloumpas przeciwko Grecji*, 29 maja 1997 r., *Reports of Judgments and Decisions* 1997-III
- Țurcan przeciwko Mołdowie*, nr 39835/05, 23 października 2007 r.
- Vachev przeciwko Bułgarii*, nr 42987/98, ETPCz 2004-VIII (wyjątki)
- Van der Leer przeciwko Holandii*, 21 lutego 1990 r., Seria A nr 170-A
- Van Droogenbroeck przeciwko Belgii*, 24 czerwca 1982 r., Seria A nr 50
- Varbanov przeciwko Bułgarii*, nr 31365/96, ETPCz 2000-X
- Varga przeciwko Rumunii*, nr 73957/01, 1 kwietnia 2008 r.
- Vasileva przeciwko Danii*, nr 52792/99, 25 września 2003 r.
- Viorel Burzo przeciwko Rumunii*, nr 75109/01 i nr 12639/02, 30 czerwca 2009 r.
- Voskuil przeciwko Holandii*, nr 64752/01, 22 listopada 2007 r.
- Vrenčev przeciwko Serbii*, nr 2361/05, 23 września 2008 r.
- Waite przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 53236/99, 10 grudnia 2002 r.
- Wassink przeciwko Holandii*, 27 września 1990 r., Seria A nr 185-A
- Weeks przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 2 marca 1987 r., Seria A nr 114
- Wemhoff przeciwko Niemcom*, 27 czerwca 1968 r., Seria A nr 7
- Winterwerp przeciwko Holandii*, 24 października 1979 r., Seria A nr 33
- Witold Litwa przeciwko Polsce*, nr 26629/95, ETPCz 2000-III
- Włoch przeciwko Polsce*, nr 27785/95, ETPCz 2000-XI
- Włoch przeciwko Polsce (nr 2)*, nr 33475/08, 10 maja 2011 r.
- X. przeciwko Austrii*, nr 8278/78, decyzja Komisji z dnia 13 grudnia 1979, D.R. 18, str. 154
- X przeciwko Belgii*, nr 4741/71, decyzja Komisji z dnia 2 kwietnia 1973 r.
- X przeciwko Republice Federalnej Niemiec*, nr 1322/62, decyzja Komisji z dnia 14 grudnia 1963 r.
- X przeciwko Republice Federalnej Niemiec*, nr 6659/74, decyzja Komisji z dnia 10 grudnia 1975 r.
- X przeciwko Niemcom*, nr 8098/77, decyzja Komisji z dnia 13 grudnia 1978 r., D.R. 16, str. 111
- X przeciwko Szwajcarii*, nr 8500/79, decyzja Komisji z dnia 14 grudnia 1979 r., D.R. 18, str. 244
- X przeciwko Szwajcarii*, nr 9012/80, decyzja Komisji z dnia 9 grudnia 1980 r., D.R. 25, str. 213
- X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 6998/75, raport Komisji z dnia 16 lipca 1980 r.

X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 5 listopada 1981 r., Seria A nr 46
Yankov przeciwko Bułgarii, nr 39084/97, ETPCz 2003-XII (wyjątki)
Yoh-Ekale Mwanje przeciwko Belgii, nr 10486/10, 20 grudnia 2011 r.